

مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی در ایران، اتحادیه اروپا و ایالات متحده آمریکا^۱

محمدحسین ساعی^۲؛ حامد عابدی^۳

تاریخ ارسال: ۱۴۰۰/۱۰/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۸/۳۰

چکیده

فضای مجازی در سال‌های گذشته، به سمت استفاده هرچه بیشتر کودکان از آن حرکت کرده است، تا جایی که به نظر می‌رسد با شیوع بیماری کرونا در جهان، رابطه کودکان و فضای مجازی، از اساس، دستخوش تغییرات جدی و بنیادین شده است و شبکه‌های اجتماعی - برخلاف گذشته - تا حد زیادی به محل حضور کودکان تبدیل شده‌اند، به گونه‌ای که فضای مجازی و رسانه‌های اجتماعی، به ابزاری مهم برای آموزش کودکان بدل شده و ابزارها و دسترسی‌های اتصال به اینترنت، بیش از گذشته - البته بدون استقرار زیرساخت‌های فنی، حقوقی، فرهنگی و اجتماعی لازم - برای حضور و استفاده کودکان فراهم شده است. از این رو، برای حضور گسترده و ایمن کودکان در فضای مجازی، سیاست‌گذاری، تنظیم‌گری و قانون‌گذاری همگرا در بخش‌های مختلف، ضروری است. این مقاله درصدد است مضامین اصلی این حوزه را به صورتی جامع و مانع، معرفی کند. در پژوهش پشتیبان این مقاله، با هدف دستیابی به اصول اساسی نظام حقوقی فضای مجازی برای کودک، دو مسیر موازی طراحی شد؛ ابتدا با مشارکت ۲۰ تن از خبرگان و فعالان فضای مجازی - اعم از اساتید دانشگاه، پژوهشگران و صاحبان کسب‌وکارهای مجازی در حوزه کودک - از طریق روش دلفی، الزامات سیاستی اساسی فضای مجازی مخصوص کودکان را در محیط فعلی ایران، شناسایی کردیم و پس از آن، با بررسی اسنادی و تحلیل مضمون اسناد سیاستی مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی در ایران، آمریکا و اتحادیه اروپا و مطالعه تطبیقی آنها، مانی سیاستی قوانین وضع‌شده موجود، به دقت احصا شد. در نهایت، مضامین موجود در اسناد سیاستی فعلی با الزامات هفده‌گانه کشف‌شده از خروجی دلفی، مقایسه شد و نقاط مورد تأکید و موارد فراموش شده در حوزه سیاست‌گذاری در این حوزه به دست آمد.

واژه‌های کلیدی

کودک، فضای مجازی، رسانه‌های اجتماعی، سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری، تنظیم‌گری.

۱. این مقاله براساس نظر گروه دبیران و سردبیر فصلنامه، پژوهشی است.

۲. استادیار گروه ژورنالیسم و خبر، دانشکده ارتباطات و رسانه، دانشگاه صداوسیما، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).
saei@iribu.ac.ir

۳. کارشناسی ارشد گروه ارتباطات، دانشکده ارتباطات و رسانه، دانشگاه صداوسیما، تهران، ایران.
hamed.abedi1993@gmail.com

مقدمه

با ظهور اینترنت، جهان، وارد مرحله تازه‌ای شده است؛ اینترنت، زندگی انسان‌ها را به‌گونه‌ای تحت‌تأثیر قرار داده که می‌توان زندگی بشر را به دوران پیش از اینترنت و پس از آن، تقسیم کرد (مولایی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲). رایانه و اینترنت به‌عنوان یکی از پدیده‌های نوظهور از اواخر دهه ۱۹۹۰ میلادی با حضوری ملموس و عینی، بر جنبه‌های گوناگونی از حیات آدمی در هر قشر و سن تأثیرگذار بوده است و با گسترش اینترنت و فضای مجازی در جهان، علاوه بر تسهیل برقراری ارتباط و دسترسی به اطلاعات و فرصت‌های جدیدی که برای زندگی بشر با خود به ارمغان آورده، بشر امروزی را دستخوش چالش‌ها و نگرانی‌هایی نیز کرده است.

در این میان، کودکان نیز به‌نوبه خود هم در استفاده از اینترنت و فضای مجازی سهم داشته‌اند و هم موارد سوءاستفاده متعددی به آنان مرتبط شده است. امکان تعامل آسان با این فضا و در دسترس بودن تجهیزات آن برای کودکان و نوجوانان، عملاً فضای مجازی را وارد زندگی روزمره کودکان و نوجوانان کرده و آسیب‌پذیری بیشتر این گروه سنی، نگرانی‌هایی را برای خانواده‌ها و نهادهای مربوطه ایجاد کرده است (همایون والا و همکاران، ۱۳۹۳: ۲). از ابتدایی که دلایل مقررات‌گذاری دولتی دولتی برای رسانه‌های اجتماعی مدنظر بوده است، «مطالب بحث‌برانگیز که آشکارا کودکان را هدف قرار می‌دهند» (فورد، ۱۴۰۰: ۷۷) از دلایل بسیار جدی و مهم بوده است.

قرار گرفتن کودک در معرض محتوای محتمل هرزه نگارانه و خشن، استفاده کنترل نشده از کامپیوتر و در نتیجه بی‌بهره ماندن آنها از ورزش و فعالیت‌های مفید از جمله دیگر خطرهایی هستند که کودک در فضای مجازی را تهدید می‌نماید (مطهری نژاد، ۱۳۹۷)؛ اما این تنها یک سوی ماجراست، در صورتی که اگر از فضای مجازی و به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی به‌درستی استفاده گردد، می‌تواند برای کودکان و نوجوانان، فرصت‌های آموزشی، اجتماعی و مهارت‌افزایی را ارائه کند و اثراتی همچون رشد اجتماعی، عاطفی و فکری، دسترسی به اطلاعات و اخبار، ایجاد گروه‌های دوستانه و همفکر و انجام فعالیت‌های خلاقانه برای کودکان به ارمغان بیاورد (Kaloeti, 2021).

باکینگهام (۲۰۱۳) نیز به دو دیدگاه متعارض درخصوص تأثیر رسانه بر کودکان اشاره می‌کند: نخست دیدگاه منفی مبنی بر اینکه رسانه‌های الکترونیک منجر به آن چیزی می‌شود که به‌عنوان «مرگ کودکی» نامیده می‌شود. بدین معنی که این رسانه‌ها منجر به آسیب‌پذیری کودکان و تباه کردن معصومیت آنان می‌شوند. در مقابل دیدگاه مثبت نشان می‌دهد رسانه‌های نوین کودکان را به شکل قدرتمندی به سواد رسانه‌ای مجهز کرده و فرصت‌های جدیدی برای خلاقیت، فراغت و خودشکوفایی کودکان فراهم می‌کنند (Buckingham, ۲۰۱۳, به نقل از جنادله, ۱۳۹۷).

امروزه علاوه بر آن‌که والدین، معلمان و مدارس، همگی به استفاده‌کننده‌های فضای مجازی و رسانه‌های اجتماعی تبدیل گشته‌اند، کودکان نیز به یکی از اصلی‌ترین گروه‌های استفاده‌کننده از وب ۲ تبدیل شده‌اند. در پیمایشی که در سال ۹۶ توسط مرکز پژوهش‌های صنایع فرهنگی و خلاق (CACIMA) صورت گرفت از میان ۷۶۸۸ نفر پاسخ دهنده که شامل پدران، مادران و کودکان سراسر کشور بود، میزان استفاده کودکان ۶ تا ۱۱ سال از موبایل چیزی نزدیک به ۷۰ درصد برآورد شده بود که از این میزان ۳۸/۷ درصد کودکان از اینترنت نیز استفاده می‌کردند. در زمینه برنامه‌ها و شبکه‌های اجتماعی مورد استفاده بچه‌ها، تلگرام با ۲۳/۷ درصد در کل کشور، ۳۶ درصد در شهرهای بزرگ و ۲۱/۴ درصد در باقی شهرها در صدر قرار داشت و پس از آن اینستاگرام، ایمو، وایبر و تانگو قرار داشتند (شش‌جوانی، ۱۳۹۶: ۵۷-۷۷).

اگرچه در همه سال‌های گسترش فضای مجازی، کودکان همواره از کاربران این فضا بوده‌اند، اما با شیوع ویروس کرونا در جهان، رابطه کودکان و فضای مجازی دستخوش تغییرات جدی شد و عملاً فضای مجازی به اصلی‌ترین ابزار برای آموزش کودکان در کل جهان، بدل گشت. بر اساس نظرسنجی وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات ایران، در حساب اینستاگرام خود، ۵۲ درصد از شرکت‌کنندگان اعلام کردند که برای آموزش مجازی از اینترنت تلفن همراه استفاده می‌کنند. ۷۳ درصد برای آموزش مجازی از پیام‌رسان‌ها و سایر ابزارهای مشابه استفاده می‌کنند و ۲۷ درصد فعالیتشان بر بستر شبکه دانش‌آموزی شاد است (آذری جهرمی، ۱۳۹۹) و به گفته

1. Death of childhood

سخنگوی برنامه کاربردی شاد، در حال حاضر «شاد» بیش از ۲۰ میلیون کاربر دارد و به‌طور میانگین روزانه ۱۱ میلیون کاربر از شبکه شاد استفاده می‌کنند. بیش از ۱۳ میلیون دانش‌آموز در حدود ۱۲۸ هزار مدرسه، مشغول دریافت آموزش مجازی از طریق شبکه شاد هستند (ایبنا، ۱۴۰۰).

آمار جهانی نیز حاکی از افزایش استفاده کودکان از اینترنت در سال‌های اخیر دارد، به‌طوری‌که در دو سال اخیر ۱۷ درصد افزایش استفاده از شبکه‌های اجتماعی در میان کودکان و نوجوانان نسبت به ۵ سال قبل‌تر از آن گزارش شده است. بر طبق این تحقیق میزان استفاده کودکان ۸ تا ۱۲ سال از صفحه‌های نمایشی روزانه نزدیک به ۵ ساعت و ۳۳ دقیقه است (Moyer, 2022).

بنابراین، شرایط جدید به‌وجودآمده، اقتضائات خود را بر کودکان تحمیل کرده و باعث شده تا کودکان بیش از قبل به ابزارهای استفاده از فضای مجازی همچون موبایل و تبلت مجهز گردند؛ در چنین شرایطی، اگر سیاست‌های مناسبی برای مراقبت از این دوره طلایی صورت نگرفته باشد و قوانین درستی در هر کشور برای حضور کودکان در فضای مجازی، رسانه‌های اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی وضع نشده باشد، آینده کودکان و بالطبع کشور به مخاطره می‌افتد؛ بنابراین ضرورت سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری همگرا در بخش‌های مختلف و تهیه برنامه عمل مشخص جهت نیل به اهداف مورد نظر برای کودکان و نوجوانان، ضروری جلوه می‌کند.

پیشینه پژوهش

فرید محسنی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «سهم کودکان و نوجوانان از حمایت کیفری در فضای مجازی و حقیقی» ضمن اشاره به پیشرفت فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، ازجمله مهم‌ترین چالش‌های پیش روی کودکان و نوجوانان در این خصوص را مخاطرات ناشی از حضور ناگزیر این گروه سنی در دو محیط رایج برای آنان، یعنی مدرسه و فضای سایبر می‌داند که هر یک دربردارنده موضوعات و پیامدهای گوناگونی است و مستلزم پیش‌بینی تدابیر کیفری و غیر کیفری است. پژوهشگر ضمن بحث در مورد مسائل فوق، برخی از قوانین کشورهای دیگر را در کنار منابع داخلی مورد مطالعه قرار می‌دهد.

محمدصادق نصراللهی (۱۳۹۶) نیز در پژوهشی عنوان «مطالعه تطبیقی مقررات گذاری پالایش فضای مجازی در آمریکا، اتحادیه اروپا و چین: پیشنهادی سیاستی برای ایران» مسئله این مقاله آن است که بر اساس مطالعه سه تجربه پیشین حاکمیتی اما متفاوت ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا و چین در حوزه پالایش فضای مجازی، چه پیشنهادی حاکمیتی می‌توان برای جمهوری اسلامی ایران ارائه کرد. برای نمونه، پژوهشگر در بررسی کشور سیاست‌های کشور آمریکا دریافت که بیشتر سیاست‌ها و قوانین این کشور در حوزه فیلترینگ در فضای سایبر حول محور کودکان می‌چرخد. در نهایت ضمن مقایسه این سه مورد مطالعاتی، اقداماتی همچون: سرمایه‌گذاری و تمرکز اصلی روی کاربر نهایی، استفاده از راهکارهای اقتصادی، توجه خاص به نهادهای دولتی و عمومی، اولویت‌دهی به حذف به‌جای انسداد، توافق با شرکت‌های خارجی، نظام رده‌بندی محتوا، استفاده از ظرفیت همکاری‌های بین‌المللی مورد توجه قرارداد و بر این اساس، در حوزه پالایش فضای مجازی برای جمهوری اسلامی ایران سیاست‌های تمرکززدایی، سیاست کاربرگرایی، سیاست اولویت حذف برسد، سیاست اولویت پایش بر پالایش را پیشنهاد می‌کند.

محمد رضا حسینی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «مسئولیت دولت‌ها و سازوکارهای صیانت از حقوق کودک در فضای مجازی» چارچوبی برای حمایت از کودکان در فضای مجازی ارائه می‌دهد. پژوهشگر ضمن تأکید بر آسیب‌پذیر بودن کودکان در فضای مجازی از لزوم حمایت و صیانت از حقوق کودکان توسط دولت‌ها سخن به میان می‌آورد و مسئولیت‌های دولت برای حمایت از کودکان را این‌چنین برمی‌شمرد: آموزش مسائل فضای سایبر به کودکان، کنترل محتوای غیرقانونی، تفکیک محتوای قانونی و غیرقانونی، سیاست‌گذاری و برقراری حفاظت‌های مناسب، مداخله دولت در بخش صنعت و فناوری، نظارت بر ارائه‌دهندگان خدمات اینترنتی، نظارت بر ارائه‌دهندگان بازی‌های آنلاین، قانون‌گذاری و اجرای قانون.

قوانین و اسناد حوزه کودک در ایران، آمریکا و اروپا

در این بخش ابتدا قوانین و اسناد مرتبط با کودک در ایران را در سه بخش «قوانین و اسناد عمومی مرتبط با کودک»، «قوانین و اسناد مرتبط با فضای مجازی» و «قوانین و اسناد مرتبط با کودک و فضای مجازی» را بررسی و سپس به‌مرور مهم‌ترین قوانین و اسناد کودک و فضای مجازی در آمریکا و اتحادیه اروپا می‌پردازیم.

جمهوری اسلامی ایران

قوانین و اسناد عمومی دربارهٔ کودک در جمهوری اسلامی ایران

این بخش، شامل قوانین و اسنادی هستند که به‌طور خاص در مورد فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی صحبت نمی‌کنند و صرفاً کودک و اقتضائات آن مورد بحث هستند؛ اقتضائاتی که در بخش‌های بعدی می‌تواند استفاده شود.

مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک

این سند مشتمل بر راهبردها، اهداف و برنامه‌های اجرایی است که در فصل نخست آن فرآیند شکل‌گیری سند که در پرتو آموزه‌های دینی، اسناد بالادستی، اسناد بین‌المللی و قوانین و مقررات است تحت عنوان ارزش‌های محوری موردتوجه قرار گرفته و چشم‌انداز حقوق کودک در افق ۱۴۰۴ را فراروی ما گذاشته است. به‌موجب این سند کودک به کلیه افراد زیر ۱۸ سال اطلاق می‌شود.

مواردی همچون رفع تبعیض، تضمین حق حیات، حق بقا و رشد کودک، تضمین حق داشتن هویت، تضمین حق آزادی عقیده، تضمین حق دسترسی کودکان به اطلاعات مناسب، تضمین حق کرامت انسانی و تضمین حق کودک به شنیده شدن از جمله راهبردهایی هستند که در این سند به چشم می‌خورند (سند سیاست‌ها و برنامه‌های کلان و مدیریتی کشور در حوزهٔ کودک و نوجوان، ۱۳۹۷: ۱۲).

سند ملی حقوق کودک و نوجوان

در این سند، ابتدا به تعاریف از مفاهیم به‌کاررفته اشاره شده و با تفکیک مفهوم «کودک» و «نوجوان»، کودک را انسانی که به سن بلوغ نرسیده و نوجوان را فرد بالغی که به رشد عقلی متناسب با حق و تکلیف ویژه خود نرسیده تعریف کرده و از کودکان به‌عنوان سرمایه‌های اجتماعی یاد شده است.

در این سند حق سلامت، حق تفریح، بازی و ورزش و حقوق فرهنگی، آموزشی و تربیتی به‌عنوان حقوق اصلی کودکان و نوجوانان و والدین و دولت را مسائل اصلی تأمین این حقوق می‌داند. دسترسی رایگان به آموزش از ابتدایی تا متوسطه، مقابله با محرومیت از تحصیل، کشف استعدادها، تأسیس تقویت امکانات

مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی

و مراکز فرهنگی مختص کودک و نوجوان، ایجاد و گسترش رشته‌های تخصصی مرتبط با کودک و نوجوانان مهم‌ترین این مسئولیت‌ها برای دولت هستند. حق «دسترسی به اطلاعات» نیز از دیگر حقوق کودک و نوجوان است که ذیل این بند تعریف شده است (سند سیاست‌ها و برنامه‌های کلان و مدیریتی کشور در حوزه کودک و نوجوان، ۱۳۹۷: ۱۵).

برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان (سند ملی) در افق ۱۴۰۴ راهبردها، اهداف و برنامه‌های اجرایی

این سند حاصل فعالیت کارگروه تدوین برنامه عمل جامع و گروه‌های کارشناسی در مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک، نمایندگان و کارشناسان متخصص در سازمان‌ها و نهادهای دولتی و فعالان غیردولتی و نیز مشارکت صاحب‌نظران، اندیشمندان و اساتید دانشگاه و فعالان عرصه حقوق کودک و نوجوان است.

در فصل دوم این سند، «راهبردها و اهداف اختصاصی» سند در مورد کودکان برشمرده می‌شود که یکی از این اهداف ایجاد محیط ایمن اطلاعاتی برای کودکان است. جایی که کودک بتواند با امنیت خاطر در فضای سایبر فعالیت کند و سوءاستفاده‌های متداول به حداقل برسد به همین خاطر در این سند راهکارهای بومی برای حفاظت از کودکان آنلاین آورده شده و مسئولیت آن نیز برعهده وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، شورای عالی فضای مجازی، نیروی انتظامی (پلیس فتا) و نهادهای غیردولتی گذاشته شده است (برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان، ۱۳۹۵، ص. ۸۶).

جدول ۱. ایجاد محیط ایمن اطلاعاتی برای کودکان در برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان (برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان، ۱۳۹۵: ۸۶)

ج/۳: ایجاد محیط ایمن اطلاعاتی برای کودکان									
ردیف	کد برنامه	عنوان برنامه	عنوان فعالیت	شاخص	واحد معیار	مقاریر پایه	هدف کمی	هدف کمی	مسئول همکار
۱	۱۱۳	تأمین راهبردها و راهکارهای حرس حفاظت از کودکان در فضای مجازی	انجام مطالعات اولیه	تأثیر انجام شده	برسخت		سال ۱۳۹۵		وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات
			برگزاری جلسات تخصصی با متخصصان مرتبط	جلسات برگزار شده	فرساعت				وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی
			تأمین راهبردها	تأثیر انجام شده	برسخت				نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران (پلیس فتا)
			انجام نظارت کارشناسی	تأثیر انجام شده	برسخت				نهادهای غیردولتی

سند سیاست‌ها و برنامه‌های کلان و مدیریتی کشور در حوزه کودک و نوجوان

این سند حاصل کنکاشی سندپژوهانه در قوانین و اسناد مرتبط با کودکان و نوجوانان در کشور است که تلاش شده در آن ضمن پوشش دستگاه‌ها و سازمان‌های مختلف، به‌صورت مختصر ویژگی‌های هر سند و قانون ذکر شود.

در این سند ابتدا اسناد و قوانین فرادولتی آورده شده، سپس قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی از نظر گذرانده شده است و در ادامه اسناد نهادها و سازمان‌های دولتی و غیردولتی مرور شده است. درنهایت پژوهشگران با پیشنهادهایی در این حوزه ارائه می‌کنند: با توجه به وضعیت موجود اسناد، پیشنهاد می‌شود یک شورای فرا دولتی و حاکمیتی وظیفه جمع و هماهنگ‌سازی بازیگران اصلی حوزه کودک و نوجوان را بر عهده بگیرد. در غیر این صورت یک سند - به‌عنوان مثال سند شورای عالی انقلاب فرهنگی - به‌عنوان عالی‌ترین سند مورد اتفاق دستگاه‌های مختلف قرار گرفته و بر اساس آن تقسیم کارها و اقدامات کلان به‌پیش برده شود.

قوانین و اسناد مرتبط با فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران

منظور اسنادی هستند که به‌طور خاص در مورد فضای مجازی و رسانه‌های اجتماعی صحبت می‌کنند و می‌توانند از جهاتی با کودکان و الزامات سیاستگذاری برای کودک در فضای مجازی و موضوع این مقاله مرتبط باشند.

سند تبیین الزامات شبکه ملی اطلاعات

این سند در آذرماه سال ۱۳۹۵ به تصویب شورای عالی فضای مجازی کشور رسیده است؛ و در شش بخش الزامات شبکه ملی اطلاعات را مشخص نموده است. یکی از شش الزام پیش‌بینی شده در این سند «سالم‌سازی و امنیت» است که ذیل این الزام، ارائه خدمات سالم برای تأمین امنیت فرهنگی، اعم از پالایش و سالم‌سازی جامع بر مبنای فرهنگ ایرانی- اسلامی، پیش‌بینی شده است (سند تبیین الزامات شبکه ملی اطلاعات، ۱۳۹۵: ۳).

قانون جرائم رایانه‌ای

قانون جرائم رایانه‌ای در سال ۱۳۸۸ تصویب و ابلاغ شد و مشتمل بر جرائم و مجازات‌ها، آیین دادرسی و سایر مقررات مرتبط به اینترنت است. در ماده ۲۱ این

مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی

قانون آمده: «ارائه دهندگان خدمات دسترسی موظفند طبق ضوابط فنی و فهرست مقرر از سوی کارگروه (کمیته) تعیین مصادیق موضوع ماده ذیل محتوای مجرمانه که در چهارچوب قانون تنظیم شده است اعم از محتوای ناشی از جرائم رایانه ای و محتوایی که برای ارتکاب جرائم رایانه‌ای به کار می‌رود را پالایش (فیلتر) کنند» (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۸).

سند راهبردی امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات (افتا)

با استناد به بند ج ماده ۴۴ قانون چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران این سند در سال ۱۳۸۶ به منظور تضمین همگرایی و نظام‌مندی برنامه‌های کشور در زمینه امنیت فضای تبادل اطلاعات، توسط معاونت فناوری و ارتباطات وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات ابلاغ شد.

در ذیل راهبرد سوم این سند تأمین سلامت و جلوگیری از مخاطرات ناشی از محتوا آورده شده است: مواردی همچون حریم خصوصی کودک در شبکه‌های اجتماعی، صیانت از مالکیت فکری و معنوی در شبکه‌های اجتماعی، سلامت محتوای فضای مجازی و ... از جمله مواردی است که طبق این سند باید به آن توجه داشت. جدول ۲. اقدامات مربوط به راهبرد سلامت محتوا در سند افتا (سند افتا، ۱۳۸۶: ۶).

راهبرد	شماره اقدام	اقدام	مجری	همکار
۳. تأمین سلامت و جلوگیری از مخاطرات ناشی از محتوا در فضا	۱-۲	طرح ایجاد نظام صیانت از مالکیت فکری و معنوی	- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (مالکیت فکری) - سازمان ثبت اسناد و املاک کشور (مالکیت معنوی- صنعتی)	- وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات - وزارت علوم تحقیقات و فناوری - وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی
	۲-۳	طرح ایجاد سازوکار فنی و قانونی سلامت محتوا، نظیر: - ایجاد سازوکار فنی و قانونی صیانت از ارزش‌های دینی و ملی - ایجاد سازوکار مسؤلیت‌پذیری در تولید و عرضه محتوا	- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی - وزارت دادگستری	- وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات - سازمان تبلیغات اسلامی - سازمان ملی جوانان - دفتر تبلیغات حوزه‌ی علمیه قم - سازمان صدا و سیما ج.ا.ا.
	۳-۳	طرح ایجاد مراکز عملیات امنیت به منظور مدیریت و نظارت بر وقایع امنیتی در سطح سازمانی، شبکه‌ای و ملی	- وزارت اطلاعات	- وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات - وزارت کشور - وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح
	۴-۳	طرح ایجاد نظام صیانت از حریم خصوصی	- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی - وزارت دادگستری	- وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات
	۵-۳	طرح تهیه منشور اخلاقی در فضا و ترویج آن	- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی	- وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات - وزارت علوم تحقیقات و فناوری - وزارت آموزش و پرورش - سازمان تبلیغات اسلامی - سازمان ملی جوانان - سازمان صدا و سیما ج.ا.ا. - دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم

قوانین و اسناد مرتبط با کودک و فضای مجازی در ایران

در این بخش، با تمرکز بیشتر، به مرور اسنادی می‌پردازیم که به صورت صریح‌تر، درباره نحوه حضور کودکان در فضای مجازی در قوانین و اسناد حقوقی جمهوری اسلامی ایران سخن می‌گویند.

برنامه ششم توسعه

در ماده ۶۹ برنامه ششم توسعه آمده است که وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات (سازمان فناوری اطلاعات) با رعایت مصوبات شورای عالی فضای مجازی مکلف است با همکاری وزارت آموزش و پرورش تا پایان سال دوم اجرای قانون برنامه هوشمندسازی مدارس، امکان دسترسی الکترونیک (سخت‌افزاری - نرم‌افزاری و محتوا) به کتب درسی، کمک‌آموزشی، رفع اشکال، آزمون و مشاوره تحصیلی، بازی‌های رایانه‌ای آموزشی، استعداد سنجی، آموزش مهارت‌های حرفه‌ای، مهارت‌های فنی و اجتماعی را به صورت رایگان برای کلیه دانش‌آموزان شهرهای زیر بیست هزار نفر و روستاها و حاشیه شهرهای بزرگ فراهم نماید. دولت برای تأمین هزینه‌های این ماده می‌تواند از مشارکت بخش غیردولتی استفاده نماید. هزینه‌های مذکور به‌عنوان هزینه‌های قابل قبول مالیاتی تلقی می‌شود (قانون برنامه ششم توسعه، ۱۳۹۶).

طرح کودک و اینترنت وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات

در سال ۱۳۹۶ وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، به تدوین سند ملی «سند حمایتی و برنامه اقدام توسعه خدمات فضای مجازی کودک و نوجوان» یا «کودک و اینترنت» همت گماشت که یکی از وعده‌های وزیر مربوطه در ساماندهی به فضای مجازی برای مخاطب کودک و نوجوان بود.

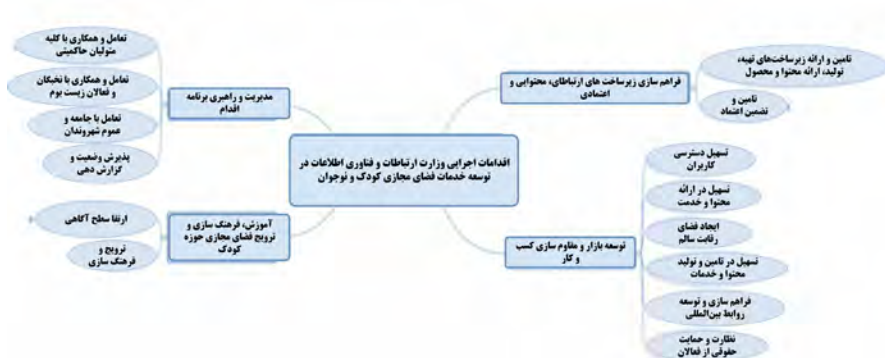
در این سند، مأموریت وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات در حوزه فضای مجازی کودک به صورت ذیل تعریف شده است: «آماده‌سازی و ارائه زیرساخت ارتباطی و فناوری اطلاعاتی، محتوایی و مقرراتی مناسب جهت دسترسی کودکان به خدمات و محتوای مناسب به‌منظور توسعه زیست‌بوم فضای مجازی این دسته از کاربران و کمک به رفع موانع توسعه کسب‌وکار و کاهش مخاطرات سرمایه‌گذاری در این حوزه» و چشم‌انداز این سند عبارت است: «ایجاد فضای مجازی مناسب کودکان با هویت ایرانی- اسلامی، دارای سهم مناسب در اقتصاد بخش و افزایش تولید

مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی

محتوای فارسی مناسب کودک مبتنی بر توسعه بخش خصوصی و در تعامل سازنده بین‌المللی» (سند برنامه اقدام توسعه خدمات فضای مجازی کودک، ۱۳۹۶: ۶).

شکل ۱. چشم‌انداز، محورهای راهبردی، راهبردهای اصلی و اهداف کلان سند حمایتی وزارت ICT (سند برنامه اقدام توسعه خدمات فضای مجازی کودک، ۱۳۹۶: ۱۵).

شکل ۲. نقشه ذهنی اهداف کلی و راهبردهای اصلی وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات در حمایت از توسعه خدمات فضای مجازی کودک (سند برنامه اقدام توسعه خدمات فضای مجازی کودک، ۱۳۹۶: ۱۷).

در ذیل این سند ۳ پیوست نیز ارائه شده است؛^۲ سند مطالعات تطبیقی فضای مجازی کودک، سند مطالعات میدانی فضای مجازی کودک و معرفی ابزارهای کنترل کودک در فضای مجازی توسط والدین.

طرح ساماندهی محتوای فضای مجازی؛ سالم، مفید، ایمن (سما)

طرح ساماندهی محتوای فضای مجازی که با سه کلیدواژه *سالم، مفید، ایمن* و مخفف «سما» شناخته می‌شود؛ بر اساس طرح جامع توسعه فضای مجازی سالم، مفید و ایمن که در مرکز ملی فضای مجازی و در سال ۱۳۹۳ مصوب شده تدوین شده است. طرح مذکور، با نگاهی به تجربه کشورهای پیشروی فضای مجازی در ایجاد فضای مجازی ایمن برای کودکان نگاشته شده و هدف اصلی آن محافظت از کودکان در برابر محتواها و خدمات مضر، ناسالم و نایمن است. در طرح سما مواردی همچون اشتراک مساعی و مشارکت فعال دستگاه‌های حاکمیتی، بخش خصوصی، نهادهای مردمی و فعالان فضای مجازی در تدوین و ترویج فضای مجازی سالم، ایجاد دغدغه و مطالبه اجتماعی، فراهم‌سازی ارزش‌افزوده اجتماعی توأم با تأمین منافع شخصی، لایه‌بندی ارزشی و عدم تحمیل خدمات و عدم گنجانیدن مطالبات نامتجانس را به‌عنوان عوامل کلیدی موفقیت ایجاد یک فضای مجازی سالم، مفید، ایمن بیان می‌کند (سند سیاست‌ها و برنامه‌های کلان و مدیریتی کشور در حوزه کودک و نوجوان، ۱۳۹۷: ۲۹).

سند راهبردی صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی

پیش‌نویس این سند در مرداد ۹۶ توسط مرکز ملی فضای مجازی کشور تدوین شد. این سند مکمل سندهایی مانند فضای مجازی سالم، مفید و ایمن، سند پیوست فرهنگی اپراتورهای تلفن همراه و سند آموزش و فرهنگ‌سازی سواد فضای مجازی محسوب می‌شود. هدف ذکرشده در این سند «ایجاد فضای مجازی متناسب با نیاز و اقتضائات سنی کودکان و نوجوانان از طریق کاهش مخاطرات و فراهم‌سازی محتوا و خدمات مناسب» است. نگاه حاکم بر این سند آگاه‌سازی و توانمندسازی والدین و مربیان در کنار ارائه محتوا و خدمات مناسب در بستر امن مجازی برای کودکان و نوجوانان است (سند سیاست‌ها و برنامه‌های کلان و مدیریتی کشور در حوزه کودک و نوجوان، ۱۳۹۷: ۱۶).

مصوبه ضوابط صیانت از کودکان در خدمات تلفن همراه باند پهن

کمیسیون تنظیم مقررات ارتباطات در سال ۱۳۹۳ به منظور صیانت از کودکان و نوجوانان در خدمات تلفن همراه باندپهن، این مصوبه را تصویب و آن را لازم‌الاجرا دانست. بر اساس این مصوبه اپراتورها مسئولیت‌ها و وظایفی همچون ارائه سیم‌کارت کودک و نوجوان با قابلیت دسترسی به بسته‌های خدماتی جذاب تلفن همراه باند پهن متناسب با گروه‌های سنی کودک و نوجوان، ارائه بسته آموزشی استفاده صحیح از خدمات پاندپهن تلفن همراه، عدم فروش سیم‌کارت به افراد زیر ۱۸ سال، کمک به آشنایی ذی‌نفعان با قوانین و مقررات در خصوص حقوق کودکان و نوجوانان و هدایت، نظارت و کنترل کودک و نوجوان در هنگام استفاده از فناوری و خدمات تلفن همراه باندپهن توسط اولیای خانواده‌ها را برعهده دارند (مصوبه صیانت از کودکان و نوجوان در خدمات تلفن همراه باندپهن، ۱۳۹۳).

ایالات متحده آمریکا

در این بخش، مهمترین قوانین و اسناد مرتبط با فضای مجازی و کودکان در کشور آمریکا را مرور می‌کنیم و ضمن از نظرگذراندن تاریخچه کوتاه از تصویب هر سند، به بررسی مهم‌ترین مفاد هرکدام از آنها می‌پردازیم.

قانون صلاحیت ارتباطات (CDA)^۱

در دهه ۱۹۹۰ میلادی کنگره آمریکا تلاش‌های متعددی برای به تصویب قوانین متعددی برای کنترل محتوای غیرقانونی در اینترنت داشت و قوانین متعددی را تصویب کرد. اولین قانونی که برای جلوگیری از انتشار محتوای غیرقانونی برای کودکان در فضای آنلاین منتشر شد قانون صلاحیت ارتباطات نام دارد. این قانون در سال ۱۹۹۶ به تصویب رسید و مطابق با آن، هرگونه اطلاع‌رسانی مستهجن و غیراخلاقی برای نوجوانان کمتر از ۱۸ سال منع شده است. در بند ۲۲۳ این قانون آمده است: «ارسال یا نمایش فعالیت‌های جنسی به صورت آگاهانه چه در متن، چه با تصویر، چه در زمینه پیام به هر فرد زیر ۱۸ سال ممنوع است» (CDA, 1996).

قانون حفاظت از حریم شخصی آنلاین کودکان (COPPA)^۳

این قانون برای حفاظت از حریم خصوصی کودکان زیر ۱۳ سال در فضای آنلاین توسط کمیسیون تجارت فدرال در سال ۱۹۹۸ و پس از قانون CDA نگاشته شده است. این قانون، والدین یک کودک را مسئول حفظ حریم خصوصی در فضای آنلاین می‌داند.

مهم‌ترین نکات آورده شده در بند ۱۳۰۳^۴ این قانون شامل موارد زیر است:

- ❖ وبسایت‌ها و اپراتورهای اینترنتی نمی‌توانند اطلاعات شخصی کودکان را، بدون اعلام رضایت پدر و مادر، جمع‌آوری کنند.
- ❖ رسانه‌های تبلیغ‌کننده می‌بایست قوانین بروز شده‌ی COPPA را قبول داشته باشند.
- ❖ ممنوعیت به‌کارگیری افزونه‌هایی که بدون اطلاع و هماهنگی قبلی، اقدام به جمع‌آوری اطلاعات کودکان می‌کنند.
- ❖ جلوگیری از انتشار آدرس‌های^۵ مربوط به کودکان (COPPA, 1998).

1. Communications Decency Act
2. Section 223
3. Children's Online Privacy Protection Act
4. Section 1303
5. IP

قانون حفاظت از کودکان در اینترنت (CIPA)^۱

این قانون که توسط کنگره آمریکا در سال ۲۰۰۰ تصویب شد مانع از آن می‌شود که مدارس و کتابخانه‌ها به موارد مخابراتی و اینترنت از راه دور تجهیز شوند؛ مگر آن‌که آن‌ها گواهی دهند که سیاست‌های امنیتی را برقرار ساخته‌اند؛ بنابراین سیاست‌ها، بایستی تصاویر ناخوشایند، مستهجن و مضر برای افراد زیر سن قانونی را فیلتر کنند.

طبق این قانون، کتابخانه‌ها و تمامی مدارس مکلف شده‌اند که سایت‌های پورنوگرافی و شبکه‌های اجتماعی را که ممکن است باعث سوءاستفاده از کودکان شود، تماماً فیلتر و از دسترسی افراد زیر هجده سال دور نگه دارند؛ افراد کمتر از هجده سال، باید با شناسه واقعی وارد اینترنت شوند و اگر در هر جای آمریکا هم وارد صفحات پورنوگرافی بشوند - که طبق قانون باید در ورودی سایت خود، کاربر را از محتوای جنسی سایت آگاه کنند- تحت تعقیب قانونی قرار می‌گیرند.

قانون آموزش حقوق خانوادگی و حفظ حریم خصوصی (FERPA)^۲

براساس قانون FERPA^۳، والدین یک کودک حق بازرسی سوابق تحصیلی کودک خود را دارند. این حقوق شامل بازرسی و مرور کلیه سوابق تحصیلی در ارتباط با شناسایی، ارزیابی، تعیین سطح/جایگزینی و تمهیدات آموزش همگانی رایگان و مناسب و توضیح و تفسیر سوابق، بدون ائتلاف وقت نیز می‌شود. این حقوق در هجدهمین سال تولد دانش‌آموز از والدین به فرد انتقال داده می‌شود؛ مگر آنکه از طرف دادگاه برای حقوق تحصیلی دانش‌آموز یک متولی در نظر گرفته شده باشد. برخی از فعالیت‌های آموزشی آنلاین نیز توسط قوانین FERPA مورد حفاظت قرار می‌گیرند. به طور مثال یک موسسه آموزشی ممکن است بخواهد از یک سیستم آنلاین برای آموزش کودکان استفاده نماید در این صورت طبق قوانین FERPA باید سوابق تحصیلی آنلاین کودک را ضبط و در صورت درخواست والدین کودک، این سوابق را به والدین ارائه دهد (United States Department of Education, 2021).

1. Children's Internet Protection Act
2. Family Educational Rights and Privacy Act
3. CFR Part 99

اتحادیه اروپا

در این بخش، مهم‌ترین قوانین و اسناد مرتبط با فضای مجازی و کودکان در اتحادیه اروپا را مرور می‌نماییم و ضمن از نظرگذراندن تاریخچه کوتاه از تصویب هرسند به بررسی مهم‌ترین مفاد هرکدام از این اسناد می‌پردازیم.

اینترنت امن‌تر^۱

پروژه اینترنت امن‌تر از سال ۱۹۹۹ فعالیت خود را آغاز کرد و هدف از تأسیس آن تجهیز و دادن ابزار لازم به والدین و معلمان برای اطمینان از امنیت کودکان در اینترنت است. یکی از مهم‌ترین پروژه‌های اینترنت امن‌تر در سال ۲۰۰۶ از طریق پیمایش میان ۲۵ کشور عضو اتحادیه اروپا به دست آمد. ابتدا میزان استفاده عمومی اینترنت در اروپا بررسی و سپس به استفاده اینترنت در میان کودکان پرداخته شد، سپس اندازه و مکان‌هایی را که کودکان در معرض اینترنت مضر و غیرقانونی قرار دارند، بررسی شد و در نهایت به بررسی ابعاد توانایی‌های والدین برای محافظت از کودکان‌شان در هنگام استفاده از اینترنت پرداخت (Safer Internet, 2006: 3).

در این پروژه ۷۵۶۰ پدر و مادر که کودک زیر ۱۷ سال داشتند انتخاب شد و سؤالات مربوط اینترنت تنها از ۳۷۹۱ پدرومادری که کودکان‌شان از اینترنت استفاده می‌کردند، پرسیده شد. هرچند باید در نظر داشت که این پروژه در سال ۱۹۹۹ کلید خورده و این آمار مربوط به سال ۲۰۰۶ است و اکنون با گذر سال‌ها به‌طورقطع آمار امروزه متفاوت است؛ اما این پروژه اولین مرحله از سیاست‌گذاری اینترنت امن‌تر در اروپا را به ما نشان می‌دهد:

- ❖ نیمی از والدین اروپایی اظهارنظر کردند که کودکان‌شان از اینترنت استفاده می‌کنند.
- ❖ تقریباً ۱۸ درصد والدین اظهار داشتند که با کودکان‌شان هنگامی که در حال تماشای محتوای غیرقانونی و مضر در اینترنت بوده‌اند روبرو شده‌اند.
- ❖ نزدیک به ۸۷ درصد والدین گفتند که کودکان زیر ۱۷ سال آنان موبایل شخصی دارند و ۳۶ درصد والدین اظهار داشتند که کودکان‌شان از اینترنت

1. Safer internet

مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی

موبایلی بهره می‌برند که البته این آمار در بین کودکان کمتر از ۱۲ سال کمتر بود.

❖ ۶۰ درصد از والدینی که کودکان‌شان از اینترنت استفاده می‌کنند هیچ قانونی برای کودکان‌شان در هنگام استفاده از اینترنت نگذاشته‌اند (Safer Internet, 2006: 5).

طرح INHOPE

INHOPE یک سازمان مادر^۱ به حساب می‌آید که چندین زیرمجموعه دیگر نیز دارد و وظیفه اصلی این سازمان و مجموعه‌های تابعه تهیه زیرساخت‌هایی است تا کاربران بتوانند محتواهای غیرقانونی در اینترنت را گزارش دهند. طرح INHOPE در سال ۱۹۹۹ در ذیل طرح اینترنت امن‌تر مطرح شد تا نگرانی‌های کمیسیون اروپایی اینترنت امن‌تر در مورد محتواهای غیرمجاز را کاهش دهد. مأموریت INHOPE افزایش عملکرد و حمایت از خطوط اینترنتی در سراسر دنیاست و حصول اطمینان از آن‌که هر محتوای نامناسب و غیرقانونی در دنیای اینترنت به سرعت گزارش داده می‌شود (INHOPE, 2009: 2). این طرح، محتواهای غیرقانونی در فضای اینترنت را به صورت‌های زیر تعریف کرده است:

- ❖ پورنوگرافی کودک^۲
- ❖ خشونت بیش‌ازحد^۳
- ❖ نژادپرستی و ترس از بیگانگان^۴
- ❖ وحشیگری^۵
- ❖ تنفر آنلاین^۶
- ❖ پورنوگرافی بزرگسال^۷ (inhope, ۲۰۰۹: ۷)

1. Umbrella Organization
2. Child pornography
3. Extreme violence
4. Racism and xenophobia
5. Bestiality
6. Online hate
7. Adult pornography

طرح Insafe

Insafe شبکه‌ای متشکل از کشورهاست که با همکاری یکدیگر به دنبال تضمین امنیت کودکان در هنگام گشت‌وگذار در اینترنت هستند. این طرح با همکاری کمیسیون اروپایی^۱ و شبکه مدارس اروپایی^۲ در سال ۲۰۰۴ شکل گرفت. هدف نهایی این طرح تقویت کودکان و افراد جوان در هنگام استفاده از اینترنت و تکنولوژی‌های موبایلی از طریق برنامه‌های اطلاعاتی و آموزشی است (Richardson, J, 2007).

برنامه Insafe در حال حاضر شامل موارد زیر است:

۱. دروازه ورود اروپاییان به سه‌گانه: اطلاعات، ابزار و منابع؛
۲. یک خبرنامه منظم، با به‌روزرسانی سریع در مسائل مهم؛
۳. نظارت بر خطرات در حال ظهور و اقدامات محافظتی نوین در سراسر اروپا؛
۴. کارگاه‌های آموزشی در مورد جنبه‌های مختلف آگاهی‌رسانی در مورد اینترنت (Insafe, ۲۰۰۹: ۲).

شبکه مدارس اروپایی^۳

در سال ۱۹۹۷ شبکه مدارس اروپایی، متشکل از ۳۴ وزارتخانه آموزش و پرورش در اروپا، تأسیس شد. هدف از تأسیس این شبکه بروز نوآوری‌هایی در تدریس و آموزش برای کودکان است و ذی‌نفعان این شبکه شامل وزارتخانه‌های آموزش و پرورش، معلمان، مدارس، محققان، دانش‌آموزان و خانواده‌هایشان هستند (eun, 2020).

شبکه مدارس اروپایی تاکنون در راستای اهداف خود پروژه‌های بسیاری را به ثمر رسانده است که این پروژه‌ها به سه دسته عمده تقسیم می‌شوند: پروژه‌های شهروند دیجیتال^۴، پروژه‌های خلاقانه^۵ و پروژه‌های STEM^۶ که در ادامه برخی از مهم‌ترین پروژه‌های شهروند الکترونیک آن را بررسی می‌کنیم:

1. European Commission
2. European Schoolnet
3. European Schoolnet
4. Digital Citizenship
5. Innovation Projects
6. Science, technology, engineering, and mathematics

مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی

الف: پروژه‌های شهروند دیجیتال: این پروژه‌ها با محور قرار دادن اینترنت، به دنبال راهکارهایی است که قابلیت‌های دانش‌آموزان را به فعلیت برساند و معلمان، مدیران و مدارس را با چالش‌های پیش روی دانش‌آموزان آشنا کند و راه مقابله با این چالش‌ها را به آنان بیاموزد (eun, 2020).

سواد رسانه‌های اجتماعی برای تغییر: این پروژه یک‌ساله با هدف هدایت معلمان و مدیران مدرسه و به‌طور کلی کسانی که با کودکان کار می‌کنند انجام شد (eun, 2020).

Selma^۲: این پروژه دوساله با هدف مقابله با نفرت‌پراکنی‌های آنلاین به وجود آمد و درصدد مقابله با این نفرت‌پراکنی‌ها از طریق آگاهی، تحمل و احترام متقابل است (eun, 2020).

بانک استعداد دانش‌آموزان^۳: پروژه بانک استعدادها دانش‌آموزی با هدف ارتقاء کارآفرینی در مدارس متوسطه در میان معلمان جهت جلوگیری از ترک تحصیل در مدرسه، تسهیل انتقال از مدرسه به کار و افزایش مشارکت دانش‌آموزان شکل گرفت (eun, 2020).

DIS-CODE^۴: پروژه‌ای برای ارائه یک سیستم آموزش نوآورانه مبتنی بر بازی‌وارسازی^۵ (eun, 2020).

ENABLE^۶: یک پروژه دو ساله که با همکاری وزارت دادگستری شکل گرفت و برای ایجاد یادگیری اجتماعی و احساسی ترکیبی (SEL) و برنامه آموزش همگانی برای دانش‌آموزان ۱۱-۱۴ ساله، کارکنان مدرسه و والدین، ایجاد شد (eun, 2020).

1. Social Media Literacy for Change
2. Social and Emotional Learning for Mutual Awareness
3. Student Talent Bank
4. Disconnected, discouraged, disenabled
5. Gamification
6. European Network Against Bullying in Learning and Leisure Environments

اینترنت بهتر^۱

با همکاری CEF^۲ و شبکه مدارس اروپایی طرح اینترنت بهتر شکل گرفت. این طرح استراتژی اروپایی‌ها برای رساندن یک اینترنت بهتر برای کودکان است. (betterinternetforkids, 2020).

براساس این طرح کودکان در فضای آنلاین نیاز به محتوای با کیفیت و غنی و همچنین مهارت و ابزارهای لازم برای استفاده از اینترنت به صورت ایمن دارند. در می ۲۰۱۲ در اینترنت بهتر در گزارشی مجموعه اقدامات لازم برای رسیدن به اهداف خود ابلاغ کرد (European Commission, ۲۰۲۰). مواردی همچون تشویق تولیدکنندگان محتوا برای خلق محتوای با کیفیت برای کودکان و افراد جوان، افزایش آگاهی و توانمندسازی کودکان در فضای آنلاین، تنظیمات حریم خصوصی متناسب با سن کودک، ایجاد یک محیط امن آنلاین برای کودکان و دسترسی و استفاده گسترده تر والدین از ابزارهای کنترلی، مبارزه با سوءاستفاده جنسی و استثمار جنسی کودکان از جمله راهکارهای اینترنت بهتر برای افزایش ایمنی در فضای آنلاین است (7-Strategy for a Better Internet for Children, 2012: 13).

پروژه اروپایی EUKids Online

یکی از وسیع‌ترین و طولانی‌مدت‌ترین پروژه‌ها در زمینه سیاستگذاری برای کودکان در استفاده از اینترنت، پروژه EUKidsOnline است که از سال ۲۰۰۶ میلادی تاکنون در سطح بیش از ۲۵ کشور اروپایی در حال اجراست.

پروژه EU Kids Online شبکه پژوهشی چندملیتی است که با هدف فراهم‌سازی مبنایی مبتنی بر شواهد به منظور پشتیبانی سیاست‌گذاران، مربیان، والدین یا به‌طورکلی همه ذینفعان برای پیشینه‌سازی فرصت‌های کاربرد اینترنت از یک سو و کمینه‌سازی تهدیدات آن از سوی دیگر تعریف شده است. این پروژه، توسط

1. Better Internet

2. Connecting Europe Facility

مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی

برنامه اینترنت بهتر برای کودکان اتحادیه اروپا حمایت مالی می‌شود. فاز اول این پروژه با بررسی تحقیقات پیشین در ۲۳ کشور اروپایی از سال ۲۰۰۶ میلادی آغاز شد و انواع خطرات و فناوری‌های مربوط به آن در جوامع مطالعه و شناسایی شد. سپس، در فاز دوم طی مدت دو سال از سال ۲۰۰۹، در ۲۵ کشور اروپایی از ۲۵۰۰۰ کودک و نوجوان ۹ تا ۱۶ سال و یکی از والدینشان در منزل مصاحبه حضوری شد. فاز سوم پروژه از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴ در ۳۳ کشور اروپایی انجام شده است و پروژه Net Children Go Mobile نیز در همین زمان به‌منظور بررسی بعد سیار شدن فضای مجازی راه‌اندازی شده است (همایون والا، ۱۳۹۳: ۳).

طبق پژوهش اتحادیه اروپا (۲۰۱۱) چیزی نزدیک به ۲۹ درصد از کودکان ۹ تا ۱۲ ساله پروفایل‌هایی «عمومی» دارند و ۲۵ درصد از این کودکان در شبکه‌های اجتماعی با افرادی ارتباط می‌گیرند که در دنیای واقعی با آنها ارتباط ندارند. این موارد وقتی بدتر می‌شود که یک‌پنجم کودکانی که پروفایل‌شان را عمومی کرده‌اند، اطلاعاتی چون شماره تلفن، آدرس و... را نیز در معرض دید گذاشته‌اند (Sonia Livingstone et al. 2011: 18)

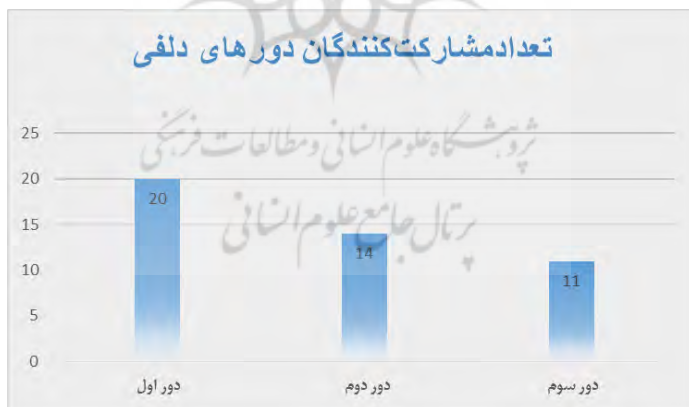
به طور کلی از جمع بندی مباحث فوق به نظر می‌رسد که اروپاییان و آمریکاییان قوانین و سیاست‌های محکمی برای حضور کودکان در فضای مجازی در نظر گرفته‌اند. علاوه بر این نهادهایی همچون یونیسف^۱ با اجرای پروژه‌ها و پژوهش‌های متنوعی همانند «کودکان در دنیای دیجیتال»^۲، «راهنمای سیاست‌گذاری در مورد کودکان و اتصال دیجیتال»^۳ سعی بر سیاست‌گذاری مناسب در این حوزه داشته است.

1. UNICEF
2. Children in a Digital World (2017)
3. Policy guide on children and digital connectivity (2018)

روش پژوهش

در این پژوهش، در ابتدا با استفاده از روش دلفی و از طریق مصاحبه با ۲۰ نفر از خبرگان فضای مجازی حوزه کودک در ایران، الزامات قانونی و سیاستی برای حضور کودکان در فضای مجازی را مشخص و تدوین کردیم.

برای شروع پژوهش به روش دلفی ابتدا تخصص‌های موردنیاز را مشخص کردیم سپس به صورت نمونه‌گیری هدفمند^۱ و بعد از آن نمونه‌گیری گلوله برفی^۲ کارشناسان و متخصصان حوزه‌های مربوطه را شناسایی کردیم و با توجه به استفاده از تکنیک «دلفی تصمیم^۳» به سراغ کسانی رفتیم که در دنیای واقعی تصمیم‌گیران واقعی حوزه کودک و فضای مجازی بودند و تجربیاتی در این زمینه داشتند. در مرحله اول ۳۰ خبره شناسایی شدند و ۱۰ خبره دیگر به صورت گلوله برفی به معرفی شدند که ما توانستیم با ۲۰ نفر از این افراد مصاحبه حضوری در دور اول داشته باشیم. در دوم ۱۴ نفر و نهایتاً با مشارکت ۱۱ نفر در دور سوم پژوهش به پایان رسید. جزئیات روش دلفی به کار گرفته شده در این پژوهش در پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «الزامات طراحی شبکه اجتماعی کودک ویژه مخاطبان کانال تلویزیونی نهال» موجود است (ساعی و عابدی، ۱۳۹۸).

نمودار ۱. تعداد مشارکت‌کنندگان دلفی در پژوهش پشتیبان این مقاله

1. Targeted Sampling
2. Snowball Sampling
3. decision delphi

مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی

جدول ۳. فهرست افراد حاضر در پانل دلفی

رزومه افراد حاضر در پانل دلفی	
۱	سیاستگذاری فضای مجازی، راه‌اندازی مرکز رسانه‌های دیجیتال وزارت ارشاد، مدیرعامل مجمع فعالان فضای مجازی انقلاب اسلامی، مشاور فضای مجازی مرکز پژوهش‌های مجلس
۲	مدیرعامل مؤسسه فردای روشن کودک و نشریات دیجیتال نبات
۳	مسئول تدوین طرح سما، دبیر سابق کارگروه فرهنگی اجتماعی مرکز ملی فضای مجازی
۴	مدیر بخش اینترنت کودک و نوجوان انارستان
۵	استادیار پژوهشگاه فرهنگ و هنر، مدیر پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه
۶	مسئول تدوین سیاست‌های معاونت محتوای مرکز ملی فضای مجازی
۷	کارشناس فضای مجازی و از اعضای تدوین سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی
۸	کارشناس معاونت محتوای مرکز ملی فضای مجازی
۹	مدیرعامل شبکه اجتماعی منظوم
۱۰	مدیر طرح و برنامه شبکه کودک و نوجوان
۱۱	مدیرکل فناوری‌های نوین سازمان صداوسیما، مدیر فضای مجازی شبکه کودک
۱۲	سرمدیر فضای مجازی شبکه کودک
۱۳	مدیرعامل شرکت سامان سرمایه‌ها تابع هولدینگ توسعه اعتماد مبین
۱۴	مؤلف کتاب کودک و تلفن و همراه و از اعضای تین‌تاک
۱۵	مدیرعامل درسا
۱۶	مدیر طرح و برنامه معاونت فضای مجازی صداوسیما
۱۷	مدیر شرکت سیما رایان شریف (تلویزیون)
۱۸	طراح شبکه اجتماعی LITHIS، مسئول کمیته TOD شورای شهر تهران
۱۹	سیاست‌گذار فضای مجازی، عضو هیئت‌علمی دانشگاه، مشاور کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی، مشاور پژوهشگاه مرکز ملی فضای مجازی
۲۰	مدیرعامل شرکت دانش‌بنیان سرزمین هوشمند

با توجه به اینکه روش انتخاب شده برای انجام بخش اول پژوهش پشتیبان مقاله، دلفی بود، در راند اول مصاحبه‌ای به صورت حضوری و نیمه ساختاریافته انجام گرفت و در راندهای دوم و سوم پرسشنامه محقق ساخته، ابزار گردآوری اطلاعات بود و برای گزینه‌های پاسخ، از طیف درجه‌بندی ۵ تایی لیکرت استفاده شد و گویه‌هایی که درصد موافقتشان ۷۵ به بالا بود به عنوان خروجی نهایی مورد اجماع، از فرآیند دلفی کنار گذاشته شد و با گویه‌های دیگر وارد راند بعدی دلفی شدیم.

سپس به بررسی سیاست‌ها و قوانین وضع‌شده و تبیین شده در مورد کودکان و فضای مجازی در ایران، اتحادیه اروپا و آمریکا پرداختیم و با استفاده از روش تحلیل مضمون، مضامین موجود در قوانین فعلی را یافته و در جداول مقایسه‌ای، این داده‌های گسترده به دست آمده را با یکدیگر مقایسه کردیم؛ مقایسه‌ای که به این صورت پیش از این به این صورت انجام نشده است.

تحلیل مقایسه‌ای که در تدوین این مقاله از آن استفاده شده است، روشی است که بعضاً همراه با تحلیل مضمون به کار می‌رود. با این روش مضامین در بین منابع و افراد مختلف باهم مقایسه می‌شود. با این روش داده‌های به دست آمده از منابع مختلف با یکدیگر مقایسه و تطبیق می‌شود تا شباهت‌ها و تفاوت‌ها شناخته شود این فرآیند تا جایی ادامه پیدا می‌کند تا پژوهشگر احساس کند نکته جدیدی از مقایسه داده‌ها حاصل نمی‌شود (کمالی، ۱۳۹۷: ۱۹۵).

در نهایت پس از انجام این دو مسیر پژوهشی، ۱۷ گویه برای شناسایی الزامات حضور کودکان در فضای مجازی دست پیدا کردیم.

یافته‌ها

یافته‌های این پژوهش از دو مسیر موازی به دست آمده است. ابتدا با مشارکت ۲۰ تن از خبرگان و فعالان فضای مجازی و از طریق روش دلفی، الزامات سیاستی اساسی فضای مجازی مخصوص کودکان را در محیط فعلی ایران، شناسایی کردیم که نتایج حاصل شده از روش دلفی، در جدول زیر ارائه شده است:

جدول ۴. گویه‌های اجماعی یافته‌شده در بخش دلفی تحقیق

شماره گویه	گویه‌های اجماعی یافته‌شده در بخش دلفی
۱	استقرار نظام رده‌بندی سنی محتوا یا پیام برای کودکان
۲	طراحی پلتفرم‌های زیست‌بوم مجازی ایمن و ویژه کودکان بر مبنای الگوی بومی
۳	ارائه محتوای ایمن، مفید و جذاب برای حضور کودکان در زیست‌بوم‌های فضای مجازی
۴	احراز هویت کاربران در زیست‌بوم‌های فضای مجازی
۵	آموزش‌های سواد رسانه‌ای برای تولید محتوا در فضای مجازی
۶	عدم فعالیت کاربران کودک بر اساس اعطای پاداش‌های کمی و بر مبنای خودنمایی
۷	تعیین زمان و مکان‌های مناسب تولید پیام برای هر کاربر
۸	طراحی ابزار کنترل شبکه اجتماعی برای والدین

شماره گویه	گویه‌های اجماعی یافته‌شده در بخش دلفی
۹	تولید محتوای کودک در کنار یک همراه (خانواده، معلم، دوست)
۱۰	تعریف روابط جدید در فضای مجازی
۱۱	محدود کردن توزیع پیام تنها برای افراد خاص و مرتبط با کودک
۱۲	وجود یک لیست مخاطب با تأیید والدین
۱۳	جدا کردن رده‌های سنی مصرف‌کنندگان
۱۴	امانت‌داری و حفظ حریم خصوصی کاربر
۱۵	تدوین سازوکار حقوقی و قانون برای فعالیت در فضای مجازی
۱۶	همگرایی کودک/ خانواده/ معلم بر بستر یک رسانه اجتماعی امن
۱۷	عدم سوءاستفاده از داده‌های کودکان توسط صاحبان شبکه‌های مجازی

پس از آن از طریق بررسی اسنادی و تحلیل مضمون اسناد سیاستی مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی در ایران، آمریکا و اتحادیه اروپا و مطالعه تطبیقی آنها، مبانی سیاستی قوانین وضع‌شده موجود، به دقت احصاء شد و پس از بررسی و مطالعه قوانین و اسناد در ایران، اتحادیه اروپا و آمریکا، مضامین و داده‌های به دست آمده از منابع مختلف را با یکدیگر مقایسه و در جداول زیر قرار دادیم تا شباهت‌ها و تفاوت‌ها شناخته شود و بتوان نقاط ضعف و قوت و نیز مواردی که در هر قانون بر روی آن بیشتر تأکید شده است، را در حوزه سیاستگذاری حوزه کودک و شبکه‌های اجتماعی تبیین کرد.

در جدول ۵ مهم‌ترین قوانین و مقررات موجود در موضوع کودک و فضای مجازی در کشور ایران ارائه شده است:

جدول ۵. قوانین و اسناد مرتبط با فضای مجازی کودک در ایران

ایران	
رفع موارد تبعیض	مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک
حق بقا و رشد کودک	
حق داشتن هویت	
حق کرامت انسانی	
حق حیات	سند ملی حقوق کودک و نوجوان
حق سلامت (سلامت جسمی، روانی و جنسی)	
حق تفریح امن با تأکید بر اوقات فراغت	

ایران	
ایجاد محیط ایمن اطلاعاتی برای کودک	برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان در افق ۱۴۰۴
ارائه خدمات سالمسازی جهت تأمین امنیت فرهنگی، اعم از پالایش و سالمسازی جامع بر مبنای فرهنگ ایرانی-اسلامی	طرح کودک و اینترنت وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات
ایجاد سازوکار فنی و قانونی سلامت محتوا به منظور تأمین سلامت و جلوگیری از مخاطرات ناشی از محتوا	
محافظت از کودکان در برابر محتواها و خدمات مضر، ناسالم و ناپیمن	طرح ساماندهی محتوای فضای مجازی؛ (سما)
حمایت و مراقبت	سند راهبردی صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی
آموزش و فرهنگ سازی	
ایجاد سامانه اینترنت اختصاصی	
عدم فروش سیمکارت به افراد زیر ۱۸ سال	مصوبه ضوابط صیانت از کودکان در خدمات تلفن همراه باند پهن
کمک به آشنایی ذی‌نفعان با قوانین و مقررات در خصوص حقوق کودکان و نوجوانان	
هدایت، نظارت و کنترل کودک و نوجوان در هنگام استفاده از فناوری و خدمات تلفن همراه باندپهن توسط اولیای خانواده‌ها	
تجمیع و هماهنگ‌سازی بازیگران اصلی حوزه کودک و نوجوان	سند سیاست‌ها و برنامه‌های کلان و مدیریتی کشور در حوزه کودک و نوجوان
ارائه خدمات سالم سازی جهت تأمین امنیت فرهنگی، اعم از پالایش و سالمسازی جامع بر مبنای فرهنگ ایرانی- اسلامی	سند تبیین الزامات شبکه ملی اطلاعات
فیلتر محتوای ناشی از جرائم رایانه‌ای و تعیین مصادیق محتوای مجرمانه	قانون جرائم رایانه‌ای
طرح ایجاد نظام صیانت از مالکیت فکری و معنوی	سند راهبردی امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات (افتا)
طرح ایجاد سازوکار فنی و قانونی سلامت محتوا	
ایجاد نظام صیانت از حریم خصوصی	
طرح تهیه منشور اخلاق در فضا و ترویج آن	

پس از بررسی و مطالعه قوانین و اسناد در ایران، قوانین و اسناد اتحادیه اروپا و آمریکا در حوزه قانونگذاری فضای مجازی و کودک را مطالعه و مضامین و داده‌های به دست آمده از منابع مختلف را با یکدیگر مقایسه و در جدول ۶ قرار دادیم تا هم تفاوت‌ها و شباهت‌های سیاستگذاری در آمریکا و اروپا با یکدیگر مشخص شود و هم بتوانیم نقاط قوت و ضعف قانونگذاری در ایران را در مقایسه با این کشورها پیدا کنیم:

مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی

جدول ۶. مقایسه قوانین و اسناد مرتبط با فضای مجازی کودک در اتحادیه اروپا و آمریکا

ایالات متحده آمریکا		اتحادیه اروپا	
کنترل محتوای غیرقانونی	CDA	ابعاد توانایی‌های والدین برای محافظت از کودکانشان	اینترنت امن‌تر
ممنوعیت فعالیت‌های جنسی آگاهانه علیه کودکان زیر ۱۸ سال		جلوگیری از پورنوگرافی کودک	طرح inhope
درج اطلاعات شخصی کودک تنها با رضایت والدین	COPPA	جلوگیری از خشونت بیش از حد	
محافظت از IP و آدرس‌های مربوط به کودکان		جلوگیری از تنفر آنلاین	
عدم داده کاوی و جمع آوری اطلاعات کودکان بدون اجازه کویا		جلوگیری از نژادپرستی و ترس از بیگانگان	
رسانه های فعال در حوزه کودک باید تحت قوانین کویا عمل نمایند	CIPA	تفویض کودکان و افراد جوان در هنگام استفاده از اینترنت و تکنولوژی‌های موبایلی از طریق برنامه‌های اطلاعاتی و آموزشی	طرح Insafe
ورود افراد کمتر از ۱۸ سال به اینترنت با شناسه واقعی		نظارت بر خطرات در حال ظهور و اقدامات محافظتی نوین در سراسر اروپا	
فیلتر شبکه‌های اجتماعی سوءاستفاده گر از کودک		کارگاه‌های آموزشی در مورد جنبه‌های مختلف آگاهی‌رسانی در مورد اینترنت	
آگاهی کاربران از وجود محتوای جنسی در ابتدای ورود به سایت	GIPA	سواد رسانه‌های اجتماعی برای تغییر	شبکه مدارس اروپایی
گواهی مدارس و کتابخانه نسبت برقراری سیاست های امنیتی		سلما: مقابله با نفرت پراکنی های آنلاین	
		DIS-CODE: پروژه‌های برای ارائه یک سیستم آموزش نوآورانه مبتنی بر بازی‌وارسازی	
حق بازرسی سوابق تحصیلی کودک به والدین	FERPA	ENABLE برنامه آموزش همگانی برای دانش آموزان ۱۱-۱۴ ساله، کارکنان مدرسه و والدین	اینترنت بهتر
		ایجاد یک محیط امن آنلاین برای کودکان	
رعایت قوانین فریا توسط موسسات آموزشی آنلاین		مبارزه با سوءاستفاده جنسی و استثمار جنسی	
-	-	افعال کودکان در استفاده از شبکه اجتماعی باید ثبت شود تا اطمینان کافی از حفاظت کودکان به عمل آید.	پروژه اروپایی EUKids Online
-	-	حریم خصوصی/ امنیت و مکانیسم گزارش‌دهی باید کاربر (کودک) پسندتر ارائه شود	
-	-	مهارت‌های دیجیتال برای حمایت از حریم خصوصی و اطلاعات شخصی باید قویاً در میان تمام کودکان در تمام سنین برقرار گردد	

در این بخش از پژوهش، برای روشن شدن ابعاد موردنیاز برای سیاستگذاری برای کودک در محیط فعلی جامعه ایرانی، نتایج حاصل شده از مسیر روش دلفی (۱۷ گویه با الزام برای حضور کودک در فضای مجازی) را با خروجی تحلیل مضمون مهمترین ضوابط مصوب در سه حوزه ایران، آمریکا و اتحادیه اروپا مقایسه کردیم تا مشخص شود که هر کشور و منطقه بر کدام بخش تأکید بیشتر یا کمتری بوده است؛ جدول زیر می‌تواند مهم‌ترین دسته‌بندی جامع فعلی در زبان فارسی برای هر نوع سیاستگذاری و تعیین ضوابط برای کودک در فضای مجازی باشد:

جدول ۷. تطبیق الزامات کشف شده از خروجی دلفی و قوانین و اسناد مرتبط با کودک در ایران، اتحادیه اروپا و آمریکا

شماره گویه	گویه‌های اجماعی یافته‌شده در بخش دلفی	در این بخش بیان می‌شود که مضمون الزام یافته شده در روش دلفی، در کدام یک از قوانین فعلی، در کدام منطقه مورد توجه قرار گرفته است		
		جمهوری اسلامی ایران	اتحادیه اروپا	ایالات متحده آمریکا
۱	استقرار نظام رده‌بندی سنی محتوا یا پیام برای کودکان	x	شبکه مدارس اروپایی	x
۲	طراحی پلتفرم‌های زیست‌بوم مجازی ایمن ویژه کودکان بر مبنای الگوی بومی	سند تبیین الزامات شبکه ملی اطلاعات برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان در افق ۱۴۰۴ سند راهبردی صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی	شبکه مدارس اروپایی اینترنت بهتر	x

مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی

شماره گویه	گویه‌های اجماعی یافته‌شده در بخش دلفی	توضیحات درباره الزام یافته‌شده از نتایج روش دلفی	در این بخش بیان می‌شود که مضمون الزام یافته شده در روش دلفی، در کدام یک از قوانین فعلی، در کدام منطقه مورد توجه قرار گرفته است		
			جمهوری اسلامی ایران	اتحادیه اروپا	ایالات متحده آمریکا
۳	ارائه محتوای ایمن، مفید و جذاب برای حضور کودکان در زیست‌بوم‌های فضای مجازی	محتوا یکی از مهم‌ترین ارکان فضای مجازی است. این محتوا باید علاوه بر جذاب و مفید بودن، ایمن نیز باشد تا فضای مجازی هم بستری امن برای کودکان باشند و هم کودک علاقه‌مند به فعالیت در آن باشد.	برنامه عمل جامع و حقوق کودک و نوجوان در افق ۱۴۰۴ سند راهبردی امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات (افتا) قانون جرائم رایانه‌ای طرح ساماندهی محتوای فضای مجازی؛ (سما) طرح کودک و اینترنت وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات سند راهبردی صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی	طرح inhope شبکه مدارس اروپایی: DIS- CODE اینترنت بهتر	قانون صلاحیت ارتباطات قانون حفاظت از کودکان در اینترنت
۴	احراز هویت کاربران در زیست‌بوم‌های فضای مجازی	افراد فعال در فضای مجازی اعم از کودک و غیرکودک هویت مشخص داشته باشند	مرجع ملی گنوانسیون حقوق کودک	پروژه اروپایی EUKids Online	قانون حفاظت از حریم شخصی آنلاین کودکان (COPPA)
۵	آموزش‌های سواد رسانه‌ای برای تولید محتوا در فضای مجازی	کودکان برای فعالیت و تولید محتوا در فضای مجازی بایستی آموزش‌های سواد رسانه‌ای لازم ببینند.	سند راهبردی صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی	شبکه مدارس اروپایی: ENABLE طرح Insafe اینترنت بهتر	*
۶	عدم فعالیت کاربران کودک براساس اعطای پاداش‌های کمی و برمبنای خودنمایی	فرایندهایی همچون تعداد فالور، تعداد لایک و... در زیست‌بوم‌های مجازی کودکان حذف گردد.	*	*	*

شماره گویه	گویه‌های اجماعی یافته‌شده در بخش دلفی	در این بخش بیان می‌شود که مضمون الزام یافته شده در روش دلفی، در کدام یک از قوانین فعلی، در کدام منطقه مورد توجه قرار گرفته است		
		جمهوری اسلامی ایران	اتحادیه اروپا	ایالات متحده آمریکا
۷	تعیین زمان و مکان‌های مناسب تولید پیام برای هر کاربر	*	اینترنت امن‌تر	*
۸	طراحی ابزار کنترل شبکه اجتماعی برای والدین	طرح کودک و اینترنت وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات مصوبه ضوابط صیانت از کودکان در خدمات تلفن همراه باند پهن	اینترنت امن‌تر شبکه مدارس اروپایی	قانون حفاظت از حریم شخصی آنلاین کودکان (COPPA) قانون آموزش حقوق خانوادگی و حفظ حریم خصوصی (FERPA)
۹	تولید محتوای کودک در کنار یک همراه (خانواده، معلم، دوست)	مصوبه ضوابط صیانت از کودکان در خدمات تلفن همراه باند پهن	اینترنت امن‌تر طرح Insafe	*
۱۰	تعریف روابط جدید در فضای مجازی	*	اینترنت امن‌تر	*
۱۱	محدود کردن توزیع پیام تنها برای افراد خاص و مرتبط با کودک	*	*	قانون حفاظت از کودکان در اینترنت (CIPA)

مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی

شماره گویه	گویه‌های اجماعی یافته‌شده در بخش دلفی	توضیحات درباره الزام یافته‌شده از نتایج روش دلفی	در این بخش بیان می‌شود که مضمون الزام یافته شده در روش دلفی، در کدام یک از قوانین فعلی، در کدام منطقه مورد توجه قرار گرفته است		
			جمهوری اسلامی ایران	اتحادیه اروپا	ایالات متحده آمریکا
۱۲	وجود یک لیست مخاطب با تأیید والدین	وجود یک کانتکت لیست با تأیید والدین که از حضور افراد غریبه جلوگیری می‌کند.	*	اینترنت امن‌تر	قانون آموزش حقوق خانوادگی و حفظ حریم خصوصی (FERPA)
۱۳	جدا کردن رده‌های سنی مصرف‌کنندگان	کاربران فضای مجازی را به دو گروه ۹-۶ و ۱۲-۹ سال تقسیم کنیم و هردسته محتوای متناسب به رده سنی خود را مصرف کنند.	*	*	*
۱۴	امانت‌داری و حفظ حریم خصوصی کاربر	ازجمله وظایف بسیار مهم یک پلتفرم فضای مجازی حفاظت و صیانت از داده‌های کاربرانش است؛ بنابراین حتماً باید پلتفرم کاملاً امن طراحی شود و خود را ملزم به حفاظت از داده‌های کاربرانش بداند.	سند راهبردی امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات (افتا)	پروژه اروپایی EUKids Online	قانون حفاظت از حریم شخصی آنلاین کودکان (COPPA)
۱۵	تدوین سازوکار حقوقی و قانونی برای فعالیت در فضای مجازی	در قوانین حقوقی هر کشور، بایستی حقوق کودک در فضای مجازی و علی‌الخصوص شبکه‌های اجتماعی دیده شود تا در صورت پیشامد موارد خاص بتوان به آن قوانین رجوع نمود.	طرح کودک و اینترنت وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات مصوبه ضوابط صیانت از کودکان در خدمات تلفن همراه باند پهن سند راهبردی امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات (افتا) قانون جرائم رایانه‌ای	طرح inhope	قانون صلاحیت ارتباطات CDA قانون حفاظت از کودکان در اینترنت (CIPA)

شماره گویه	گویه‌های اجماعی یافته‌شده در بخش دلفی	توضیحات درباره الزام یافته‌شده از نتایج روش دلفی	در این بخش بیان می‌شود که مضمون الزام یافته شده در روش دلفی، در کدام یک از قوانین فعلی، در کدام منطقه مورد توجه قرار گرفته است		
			جمهوری اسلامی ایران	اتحادیه اروپا	ایالات متحده آمریکا
۱۶	همگرایی کودک/ خانواده/ معلم بر بستر یک رسانه اجتماعی امن	کودک، خانواده و معلم سه بازیگر اصلی یک رسانه اجتماعی مخصوص کودک هستند. این‌که بتوان این سه عنصر را در بستر یک رسانه اجتماعی همگرا کرد از موارد اساسی در سیاست‌گذاری شبکه‌های اجتماعی به شمار می‌آید.	سند سیاست‌ها و برنامه‌های کلان و مدیریتی کشور در حوزه کودک و نوجوان	اینترنت امن‌تر شبکه مدارس اروپایی	*
۱۷	عدم سوءاستفاده از داده‌های کودکان توسط صاحبان شبکه‌های مجازی	داده‌کاوی یکی از منابع اصلی درآمدی صاحبان شبکه‌های مجازی در دنیا است و بعضاً مورد سوءاستفاده نیز قرار می‌گیرد. باید در قوانین و سیاست‌ها مواردی دیده شود که از سوءاستفاده از داده‌های کودکان جلوگیری به عمل آید.	سند راهبردی امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات (افتا)	پروژه اروپایی EUKids Online	قانون حفاظت از حریم شخصی آنلاین کودکان (COPPA)

نتیجه‌گیری

در حوزه سیاست‌گذاری فضای مجازی برای کودکان، به لحاظ زمانی، هم آمریکا و هم اروپا، بسیار زودتر و چندجانبه‌تر از کشور ما حرکت کرده‌اند، به‌طوری‌که ردیای قانون‌گذاری در فضای مجازی از دهه ۹۰ میلادی در این کشورها به چشم می‌خورد. تصویب قوانینی همچون CDA در سال ۱۹۹۶ و COPPA در ۱۹۹۸ نشان‌دهنده آن است که از همان ابتدای فراگیر شدن اینترنت، سیاست‌گذاران آمریکایی نسبت به حریم خصوصی و امنیت کاربران کودک توجه ویژه‌ای مبذول داشته‌اند و یا اجرای پروژه اینترنت امن‌تر اروپاییان در سال ۱۹۹۹ نشان‌دهنده حساسیت این موضوع برای آنان است تا جایی که می‌توان گفت که توجه به مقررات مرتبط با استفاده کودک از فضای مجازی از مبانی اولیه قانون‌گذاری برای فضای مجازی بوده

مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی

است، امری که در ایران به آن صورت در حیطه قانونگذاری مدنظر نبوده است.

بیشترین تأکید و تمرکز اسناد مورد بررسی در دنیا بر روی «ایمن بودن زیست‌بوم‌های مجازی ویژه کودکان» بوده است. هم در کشور ما و هم در آمریکا و اروپا مسئله امنیت فضای مجازی، همواره جزء چالشی‌ترین مسائل برای سیاست‌گذاران به شمار می‌رود و هرکدام با وضع قوانینی سعی در برقراری ایمنی داشته‌اند.

در آمریکا قوانینی چون CIPA، COPPA، CDA و FERPA هرکدام به نحوی به امنیت کودک در فضای مجازی پرداخته‌اند و در اروپا نیز پروژه‌های اینترنت امن‌تر، INHOPE و INSAFE مستقیماً مباحث امنیتی زیست‌بوم‌های مجازی کودکان را هدف گرفته‌اند.

در ایران از اسناد عمومی همچون «سند ملی حقوق کودک و نوجوان»، «برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان (سند ملی) در افق ۱۴۰۴» گرفته تا اسناد اختصاصی کودکان همچون «طرح سما» و یا «طرح کودک و اینترنت وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات» هرکدام با نگاه متفاوتی به بحث ایمنی محتوا ورود کرده‌اند؛ اما نکته‌ای که شاید این اسناد همچون سند تبیین الزامات شبکه ملی اطلاعات از آن غافل بوده‌اند؛ آن است که ایمنی یک زیست‌بوم مجازی و یا به‌صورت عام‌تر ایمنی یک محیط سایبری، تنها با سالم‌سازی محتوا تأمین نمی‌شود. امنیت کودکان چه در طراحی، تولید و توزیع پیام و چه در هنگامی که مصرف‌کننده پیام در فضای مجازی هستند و چه در مواقعی که صاحبان کسب‌وکارهای مجازی به دنبال بازخوردگیری از پیام‌های کودکان در فضای مجازی‌اند، بایستی تأمین شود؛ بنابراین در چرخه مدیریت پیام که شامل طراحی پیام، تولید پیام، توزیع پیام، مصرف پیام و بازخوردگیری از پیام است (عابدی و ساعی، ۱۳۹۸) و در تمامی مراحل، باید این چرخه از اساس به‌صورت سالم و ایمن طراحی شود.

نکته دیگر، ساختار یک زیست‌بوم مجازی کودک است که کمتر توجهی در اسناد و قوانین مرتبط شده است. مدیریت کاربران یا اعضا و ضوابط ارتباط بین کاربران همگی عناصر سازنده یک زیست‌بوم مجازی کودک را تشکیل می‌دهند و بایستی در سیاست‌گذاری برای حضور کودکان در فضای مجازی تمامی این موارد در نظر گرفته شود. به‌طور مثال چه کسی یا نهادی می‌تواند مدیریت یک

زیست‌بوم مجازی کودک را بر عهده بگیرد؟ آیا قوانین و اسنادی برای مالکان و سازندگان زیست‌بوم‌های مجازی تهیه دیده شده است؟ آیا تنها با داشتن سرمایه و پول کافی، افراد می‌توانند اقدام به طراحی و تأسیس یک زیست‌بوم مجازی برای کودکان کنند یا موارد دیگری نیز لازم است؟ پس از تأسیس یک زیست‌بوم مجازی چه کسانی باید بر آن نظارت کنند؟ نظارت‌های پیشینی و پسینی به چه صورت باید باشد؟ کاربران و اعضا در یک زیست‌بوم مجازی کودک به چه نحو باید تعریف گردند؟ این کاربران در فضای مجازی چگونه باید با یکدیگر ارتباط برقرار نمایند؟

بررسی قوانین و اسناد در ایران و کشورهای مختلف نشان می‌دهد که پاسخ به چنین سؤالاتی در سیاست‌گذاری فضای مجازی ویژه کودکان نیز تا حد زیادی مغفول مانده است در حالی که در مصاحبه با خبرگان همان‌طور که در گویه ۵ جدول ۶ مشخص شده است بایستی روابط بین اعضا در زیست‌بوم‌های مجازی به درستی تعریف گردد و یا در گویه ۱۷ همین جدول مسئله مالکیت فضای مجازی و استفاده از کلان داده‌های آن به‌عنوان یک چالش جدی مطرح شده است.

مسئله حائز اهمیت دیگر عدم وجود قوانین حقوقی و قضایی مخصوص حضور کودکان در زیست‌بوم‌های مجازی است تا بر مبنای این قوانین در صورت بروز مشکل بتوان اقدام قضایی صورت داد. در گویه ۱۵ جدول ۶ نیز گفته شد در قوانین حقوقی هر کشور، بایستی حقوق کودک در فضای مجازی دیده شود تا در صورت پیشامد موارد خاص بتوان به آن قوانین رجوع نمود. در کشور ما قوانین بسیاری برای حضور در اینترنت به‌طور عام تصویب شده است و همان‌طور که در این مقاله از نظر گذشت «قانون جرائم رایانه‌ای» به‌تفصیل در مورد مجازات و جرائم اینترنتی صحبت می‌نماید و یا در «مصوبه ضوابط صیانت از کودکان در خدمات تلفن همراه باند پهن»، بحث کمک به آشنایی ذی‌نفعان با قوانین و مقررات در خصوص حقوق کودکان و نوجوانان مطرح می‌شود اما آیا اساساً منظور، آشنایی با قوانین عام کودک و نوجوان هست و یا اصلاً قوانین اختصاصی برای کودک و نوجوان برای فعالیت در زیست‌بوم‌های مجازی تدوین شده است؟ پس باید یک قدم به عقب برگشت و قوانینی به‌صورت اختصاصی برای فعالیت و حضور کودکان در فضای مجازی تدوین و ابلاغ کرد.

توزیع پیام در زیست‌بوم‌های مجازی مخصوص کودکان یکی دیگر از بزنگاه‌های مغفول مانده در سیاست‌گذاری این حوزه است و به جرات می‌توان گفت در هیچ جای دنیا در اسناد و قوانین به آن توجهی نشده است. این‌که کودک با چه کسانی در فضای مجازی در ارتباط باشد یا نباشد. نقش والدین در ارتباطات میان کودک، برخورد با افراد غریبه و مزاحم در فضای مجازی ازجمله خلأهای موجود در این بحث است که در گویه ۱۱ جدول ۶ نیز بدان تأکید شده است. ضمن آن‌که وجود یک ابزار کنترلی برای والدین نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. ابزارهای کنترلی برای والدین در دنیا امری متداول هستند. والدین می‌توانند فعالیت‌های کودک خود را مشاهده کنند؛ اینکه با چه کسی صحبت می‌کند، به چه کسانی درخواست دوستی می‌دهد و در چه زمان‌ها و مکان‌هایی از شبکه استفاده می‌کند. با چنین ابزاری خانواده‌ها ضعف و کمبود کودکان خود را تولید پیام درمی‌یابند و می‌توانند در مسیر تولید پیام آنان را همراهی کنند و به کودکان‌شان در اینکه در چه زمان‌ها و چه مکان‌هایی محتوا تولید کنند یاری برسانند. گویه ۹ جدول ۱۱ از اهمیت حضور خانواده و معلم در کنار کودکان در فضای مجازی خبر می‌دهد. هرچند که در اسناد بررسی شده در این نوشتار، ابزارهای کنترلی بسیار مورد تأکید بوده‌اند و حتی در اسناد داخلی در کشور ما نیز به آن تأکید شده است اما در بعد عملیاتی نتوانستیم ابزار مناسبی را طراحی و در اختیار والدین قرار دهیم و استفاده از این ابزارهای کنترلی را به امری رایج در میان خانواده‌های ایرانی بدل کنیم.

میزان و نوع مصرف کودکان در فضای مجازی یکی دیگر از دغدغه‌های مهم سیاست‌گذاران فضای مجازی کودک باید باشد (گویه ۱۳ جدول ۶). در هیچ‌کدام از قوانین و اسناد به میزان مصرف کودک در یک زیست‌بوم فضای مجازی اشاره‌ای نشده است. گویا کودک به‌مثابه یک عنصر پول‌ساز بایستی تا می‌تواند مصرف‌کننده شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی باشد تا هرچه بیشتر پول به جیب صاحبان این شبکه‌ها سرازیر شود. نقش خانواده‌ها نیز در کنترل مصرف کودک بسیار مهم است، اولیای کودک هم حق دارند و هم مکلف هستند که این مصرف را با سیاست‌های شخصی‌سازی‌شده زیرنظر خود کنترل کنند (گویه ۹، ۱۲ و ۱۶ جدول ۶)؛ به‌طور مثال یک خانواده می‌تواند تنظیمات شبکه مجازی را جوری طراحی کنند تا کودکان‌شان از محتوایی که خانواده نمی‌پسندد استفاده نکنند اما این مهم تحقق نمی‌یابد مگر آنکه در قوانین و اسناد بالادستی برای آن راهکاری طراحی شود.

مطابق با گویۀ ۱۷ جدول ۶ باید کلان داده‌ها و نقش داده‌کاوی از آن‌ها را نیز در قوانین و اسناد مرتبط بررسی کنیم. آنچه که واضح است یک زیست‌بوم مجازی، داده‌های بسیاری از کودک و خانواده‌ها در اختیار صاحبان و مالکان این زیست‌بوم‌ها قرار می‌دهد. این داده‌ها هم می‌تواند منجر به پیشرفت و به‌روزرسانی‌های زیست‌بوم‌های مجازی شوند و هم در جهت سوءاستفاده و یا فروش به دیگران استفاده شوند. پس لازم است در اسناد و قوانین برای این مسئله نیز راهکارهایی اندیشیده شود تا سوءاستفاده از داده‌های کاربران به حداقل برسد.

درنهایت می‌توان گفت در سالیان اخیر و با رشد فعالیت کودکان در فضای مجازی، در کشور ما نیز فعالیت‌های خوب و مثمرتری در حوزه قانون‌گذاری، سیاست‌گذاری و تنظیم‌گری فضای مجازی برای کودکان صورت پذیرفته و کم‌وکاستی‌هایی که تا پیش از آن وجود داشت تا حدی برطرف شده است، اما همچنان نیازمند توجه بیشتر سیاست‌گذاران، به‌خصوص در حوزه آرائۀ الگوی حقوقی برای پاسخ دادن به همگرایی لازم کودک، خانواده و معلم بر بستر یک رسانه اجتماعی امن و نیز استقرار نظامی مطمئن برای رده‌بندی محتوایی است.

پیشنهادات

اگرچه همیشه و تقریباً در همه جا، حتی در کشورهایی مانند ایالات متحده آمریکا، قانون‌گذاری برای فضای مجازی، با حاشیه و بحث‌های عمومی زیادی همراه است، ولی همواره در این فضای آشوبناک، نیازمند میانی و گزاره‌های نظری‌ای هستیم تا با کمک آنها بتوانیم، این مسیر ناهموار را بهتر و با رعایت دقیق‌تر ملاحظات این حوزه به نتیجه برسانیم؛ این مسأله برای مقررات‌گذاری فضای مجازی برای کودک، حساس‌تر و خطیرتر می‌شود.

از آنجا که هدف این مقاله و پژوهش پشتیبان آن این بوده است تا ابعاد کمتر مورد توجه در حوزه مقررات‌گذاری برای کودک در فضای مجازی را بیابد، درنهایت پس مرور تقریباً همه قوانین مهم در این حوزه در ایران، اتحادیۀ اروپا و ایالات متحده آمریکا، و نیز بررسی نظرات متخصصان این حوزه از طریق روش دلفی، به نظر می‌رسد در هرگونه قانون‌گذاری در آینده، باید به همه موارد بیان شده در بخش یافته‌ها و نتایج این مقاله توجه ویژه داشته باشد؛ ولی جا دارد تا برخی

مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی

موارد مهم ولی کمتر توجه شده زیر، در قانونگذاری برای کودک، مورد اعتنای جدی‌تری قرار گیرد:

۱. استقرار نظام رده‌بندی سنی محتوا یا پیام برای کودکان در شبکه‌های اجتماعی برای بزرگسالان؛ لزوم جداسازی فضای مجازی کودک از بزرگسال و نیز جدا کردن رده‌های سنی مصرف‌کنندگان حتی در میان کودکان با تأسیس نظام رده‌بندی بومی متناسب با نیازهای کودکان و خانواده‌های ایرانی.

۲. احراز هویت کاربران کودک در زیست‌بوم‌های فضای مجازی با هدف حمایت ویژه از آنان در یک محیط ناامن.

۳. وجود یک لیست مخاطب برای ارتباط‌گیری کودک با تأیید والدین و مربی مدارس؛ هر فردی در فضای مجازی نباید امکان ارتباط‌گیری مستقیم با هر کودکی را داشته باشد. هرگونه برقراری ارتباط، دریافت و ارسال پیام برای کاربر کودک، تنها با اجازه افراد خاص و مرتبط با کودک باید مجاز باشد و امکان رؤیت سابقه ارتباطات کودک برای این افراد باید فراهم بیاید.

۴. آموزش‌های سواد رسانه‌ای برای تولید محتوا در فضای مجازی در مدارس و سایر مراکز آموزشی برای کودک و نیز توانمندسازی والدین برای والدگری در این حوزه نوظهور مسائل خانوادگی

۵. پاداش‌های کمی و اعتباری فعالیت کاربران کودک در فضای مجازی نباید براساس خودنمایی و هر نوع رقابت ناسالم و مغایر تربیت و آموزش مدرسه‌ای باشد؛ هرگونه اعطای پاداش مادی و غیرمادی در این فضا نباید محل استحکام رابطه کودک با والدین، مدرسه، دوستان و خویشاوندان باشد.

۶. تولید محتوای کودک در کنار یک همراه (خانواده، معلم، دوست) تأیید شده و با اجازه مستقیم از آنان باید صورت پذیرد.

۷. هر نوع قانونگذاری در این حوزه باید متضمن ایجاد همگرایی و هم‌افزایی مستمر مابین قطب‌های کودک، خانواده، معلم، خویشاوندان و رسانه‌های کودک مورد تأیید، بر بستر یک رسانه اجتماعی امن، سالم و مفید صورت پذیرد.

واضح است که هر نوع کار دقیق‌تر در حوزه مقررات‌گذاری در این حوزه، نیازمند تخصیص بودجه‌های پژوهشی برای رصد روزبه‌روز مقررات‌گذاری سایر کشورها، طراحی یک نظام رده‌بندی سنی بومی متناسب با نیازهای کودکان و خانواده‌های کشور ایران، شیوه‌های توانمندسازی والدین، شیوه‌های ایجاد و اداره کلینیک‌های خاص حضور کودکان در فضای مجازی و مانند آن صورت پذیرد.

فهرست منابع

۱. احمدی، فضل‌اله؛ نصیریانی، خدیجه؛ و ابادری، پروانه (۱۳۸۷). «تکنیک دلفی: ابزاری در تحقیق»، *آموزش در علوم پزشکی*، دوره ۸، شماره ۱، ۱۷۵-۱۸۵.
۲. استفاده روزانه ۱۱ میلیون کاربر از «شاد» ثبت رکورد حضور همزمان ۲.۷ میلیون نفر در این اپلیکیشن (۱۴۰۰)، برگرفته از لینک: <https://www.isna.ir/news/1400111914825>
۳. پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات (۱۳۹۶). *سند برنامه اقدام توسعه خدمات فضای مجازی کودک*، نسخه ۱/۰.
۴. تاکنون ۹.۵ میلیون دانش‌آموز عضو «شاد» شده‌اند (۱۳۹۹) برگرفته از لینک: <https://www.isna.ir/news/99013118472>
۵. جنادله، علی؛ و رهنما، مریم (۱۳۹۷). «بازنمایی آسیب‌شناسانه رسانه‌های نوین در مطالعات خانواده»، *فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین*، دوره ۴، شماره ۱۶.
۶. حسینی، محمدرضا (۱۳۹۸). «مسئولیت دولت‌ها و ساز و کارهای صیانت از حقوق کودک در فضای مجازی»، *فصلنامه حقوق کودک*، دوره ۱، شماره ۴.
۷. حق‌پناه، حسین (۱۳۹۷). *سند سیاست‌ها و برنامه‌های کلان مدیریتی کشور در حوزه کودک و نوجوان*، خانواده درسا.

مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی

۸. ربیعی، علی؛ و محمدزاده، فرشته (۱۳۹۲). «آسیب‌شناسی فضای مجازی، بررسی تأثیر استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی دانشجویان»، فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، دوره ۲، شماره ۶، ۴۳-۶۰.

۹. ساعی، محمدحسین؛ و عابدی، حامد (۱۳۹۸). الزامات طراحی شبکه اجتماعی کودک ویژه مخاطبان کانال تلویزیونی نهال، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه صداوسیما.

۱۰. «سما»؛ طرحی از مردم برای مردم. ۱۳۹۶. برگرفته از لینک

<https://www.isna.ir/news/۱۴۰۰۱۱۹۱۴۸۲۵>

۱۱. ششجوانی، حمیدرضا (۱۳۹۶). «کودکان و تلفن همراه؛ پژوهشی درباره رفتارهای مصرفی کودکان»، مرکز پژوهش‌های صنایع فرهنگی و خلاق.

۱۲. عابدی تهرانی، طاهره؛ و افشاری، فاطمه (۱۳۹۰). «تأثیر رسانه در گسترش مصادیق بی‌بندوباری (فرار از خانه و روابط جنسی نامشروع) و راه‌حل‌های آن»، فقه و حقوق خانواده (ندای صادق)، دوره ۱۶، شماره ۵۵.

۱۳. فورد، جی. ای (۱۴۰۰). «بازاریابی رسانه‌های آینده؛ استراتژی‌هایی برای سال‌های بعد از ۲۰۲۰»، (مترجم: مجتبی کرمی)، تهران: انتشارات صالحیان.

۱۴. قانون جرائم رایانه‌ای (۱۳۸۸). برگرفته از لینک: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/۱۳۵۷۱۷>

۱۵. کریمیان، پروانه؛ و حاجی ده آبادی، محمدعلی (۱۳۹۵). «بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان در فضای مجازی و راهکارهای حقوقی مقابله با آن»، کنگره بین‌المللی جامع حقوق ایران.

۱۶. کمالی، یحیی (۱۳۹۷). «روش‌شناسی تحلیل مضمون و کاربرد آن در مطالعات سیاستگذاری عمومی»، فصلنامه علمی-پژوهشی سیاستگذاری عمومی، دوره ۴، شماره ۲، ۱۸۹-۲۰۸.

۱۷. محسنی، فرید (۱۳۹۰). «سهم کودکان و نوجوانان از حمایت کیفری در فضای مجازی و حقیقی»، آموزه‌های حقوق کیفری، شماره ۱.

۱۸. مطهری‌نژاد، حسین؛ و قاسمی‌نژاد، محدثه (۱۳۹۷). «تأثیر سبک‌های فرزندپروری اینترنت بر کاربرد اینترنت توسط دانش‌آموزان»، فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، دوره ۴، شماره ۱۶.

۱۹. مولایی، محمدمهدی؛ طالبیان، حامد؛ و جهانشاهی، امید (۱۳۹۹). آینده‌پژوهی عوامل مؤثر بر فعالیت سازمان صدا و سیما در اینترنت (در افق ۱۴۰۴)، فصلنامه علمی مطالعات میان‌رشته‌ای ارتباطات و رسانه، دوره ۳، شماره ۱۰.

۲۰. نصراللهی، محمدصادق (۱۳۹۶). «مطالعه تطبیقی مقررات‌گذاری پالایش فضای مجازی در آمریکا، اتحادیه اروپا و چین: پیشنهادها برای سیاست‌های ایران» همایش بین‌المللی جنبه‌های حقوقی فناوری اطلاعات و ارتباطات. تهران، دانشگاه علم و فرهنگ.

۲۱. وزارت ارتباطات بسته‌های اینترنت رایگان برای معلمان و دانش‌آموزان در نظر می‌گیرد (۱۳۹۹). برگرفته از لینک <http://www.pana.ir/news/1117379>

۲۲. همایون والا، الهه؛ چارقدچی مطلق، مهلا؛ سهامی شیرازی، زهرا؛ و صالحین، محیا (۱۳۹۳). «نقش والدین در تأمین سلامت فضای مجازی برای کودکان و نوجوانان»، مطالعه کشورهای اروپایی، همایش فضای مجازی پاک.

۲۳. هیئت وزیران (۱۳۸۹). «آیین‌نامه مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک در جمهوری اسلامی ایران».

24. *A European Strategy to deliver a Better Internet for our Children.*
from

25. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/node/286>

26. Better internet. Nd. From: www.betterinternetforkids.eu/web/portal/about

27. *Betterinternetforkids.* 2020. From: <https://www.betterinternetforkids.eu/web/portal/about>

28. Buckingham, David. (2013), *After the death of childhood*. 1st Edition.
29. *Children's Internet Protection Act* (2001), From: https://www.fcc.gov/sites/default/files/childrens_internet_protection_act_cipa.pdf
30. *Children's Online Privacy Protection Act of 1998*, From: <https://www.ftc.gov/ogc/coppa1.htm>
31. *Communications Decency Act Enacted by the U.S. Congress on February* (1996). From: https://epic.org/free_speech/cda/cda.html
32. Dian Veronika Sakti Kaloeti, Annastasia Ediati, Sekar Hanafi, Valentino Marcel Tahamata, Ayu Kurnia, Rouli Manalu (2021). The Digital Media Impact On The Well-Being Of Children: A Systematic Literature Review. *Indonesian Journal of Early Childhood Education Studies*.
33. EU Insafe Program (2009). *Social Inclusion, eSafety and Digital DividesA*.
34. EU Insafe Program (2011). from: https://www.cisco.com/c/dam/en_us/solutions/industries/.../EUInsafeProgram.pdf
35. EUROPEAN COMMISSION (2012). COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS. Brussels.
36. *European Schoolnet* (2020). FROM: <http://www.eun.org/>
37. *European Strategy for a Better Internet for Children* (2012). EUROPEAN COMMISSION.Brussels, 2.5.2012
38. *Family Educational Rights and Privacy Act (FERPA)*(2021). from:

39. <https://www2.ed.gov/policy/gen/guid/fpco/ferpa/index.html>
40. INHOPE. Ruben Rodriguez (2009). *The International Association of Internet Hotlines*.
41. *Insafe* (2009). Safer Internet Newsletter, February 2009: www.saferInternet.org/www/en/pub/insafe/news/articles/0209/editorial.htm
42. Islam, Md. Zahidul and Zulhuda, Sonny and Mohd Badrol Afandi, Nor Hafizah and Shafy, Mohamed Affan (2020). Ensuring safe cyberspace for children: an analysis of the legal implications of social media usage in Malaysia and Singapore. *IJUM Law Journal*, 28 (S1), 395-413.
43. Kaplan, A. M. & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media, *Business Horizons*, 53, 59-68.
44. Marzban, Ehsan & Rezayan, Ahad (2020). Futures of Iranian Children and Teenagers Engagement in Cyberspace, *Journal of Cyberspace Studies*, 4(2): p. 101-128.
45. Melinda Wenner Moyer. *Kids as Young as Are Using Social Media More Than Ever, Study Finds* (2022). From: <https://www.nytimes.com/2022/03/24/well/family/child-social-media-use.html>.
46. Nyst, Carly (2013). *PRIVACY, Protection of personal information and reputation rights. Unicef: Children's Rights and Business in a Digital World*.
47. Phyllis Hurwitz et al, Laura Hosken et al (2009). *Virtual Worlds and Kids: Mapping the Risks*, A report to congress: Federal trade commission.

مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی

48. Richardson, J. (2007). *Young people struggle to maintain their privacy online*, Insafe Newsletter February 2007:
49. Safer Internet (2006). Special Eurobarometer 250.
50. *Safer internet*. Nd. From:
www.saferInternet.org/ww/en/pub/insafe/news/insafe_survey.htm.
51. Sonia Livingstone, Leslie Haddon, Anke Görzig and Kjartan Ólafsson (2011). EU Kids
52. Online: final report, Deliverable D8.3. *EU Kids Online Network*, London, UK. Sons.
53. State of play—youth, *Kid sand digital dangers* (2018). From: <https://www.esafety.gov.au>.
54. U.S. Department of Education (2014). *Protecting Student Privacy While Using Online Educational Services: Requirements and Best Practice*.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروفیسر شہناز گل خان
پرنسپل جامعہ اسلامیہ اسلامیہ